

Box 4

Om 1688 års engelska revolution.

Akademisk afhandling,

som med tillstånd af

vidtberömda filosofiska Fakulteten i Upsala

för filosofiska gradens erhållande

till offentlig granskning framställes

af

Johan Theodor Westrin,

Fil. Kand. af Stockholms Nation,

å Mindre Gustavianska lärosalen

Tisdagen den 25 Maj 1875,

p. v. t. e. m.

Stockholm,
Bergström & Lindroth, 1875.

I.

Den engelska statsförfattningen är en styrelse af konung, lorder och commons. Vill man således bestämma tiden för denna författnings uppkomst, måste man alltså uppsöka den period, då lorder och commons fingo sin röst vid allmänna ärendens afgörande. Går man så långt till baka som till den tid, då den normandiske »Förvärfvaren» Wilhelm och hans närmaste efterföljare buro namn af Englands konungar, så mötes blicken af en absolut monarki i till utseendet feodala former. Konungen är här ensam allt och öfver alla. Ifrån dessa tider finnas vissa urkunder, som betitlas »kartor». På grund af namnet och dess betydelse i några moderna samhällen skulle man vara frestad tro dem innehålla några stadganden af mera statsrättslig art. I sjelfva verket ha de dock ingen likhet med vår tids kartor. Såväl Henrik I:s karta som efterträdarnes äro ingenting annat än af den allsmächtige konungen gjorda medgifvanden åt folket att sinsemellan få lefva enligt de rättssedvänjor, som hade utbildats i det hop-sjunkna angelsaksiska riket. Det är »den gode Edwards lagar» som gå igen. Till och med Magna Charta »är blott en bekräftelse på den saksiska rätten». Men hon innehåller derjemte något mera nemligen »några skyddande klausuler och lindringar af feodalbesvär» *). I ett skiljer hon sig dessutom betydelsefullt från de föregående. Dessa hade alla varit ok-

*) Fischel: Die Verfassung Englands sid. 7.

trojerade kartor. Magna Charta är ett ömsesidigt fördrag, hvars brytande framkallar det genom henne legaliserade motståndet. Blott tillkomsten af ett dylikt dokument visar, att den öfverstarka konungamagten börjar svigta och lida intrång. Redan Henrik II hade fått pröfva på, att krafterna i hans rike samlades mot honom och att hans välde ej var oantastligt. Det var den engelska hierarkin, som följande fastlandets föredöme uppträdde med anspråk, som måste ha ljudit illa i konungens öron. Dock kunde Henrik ej utan framgång bjuda kyrkan spetsen, ty han hade nationen för sig. Men Johan bekrigades af både kyrka och folk och han bands af den första grundlagen. Magna Charta uppfyller visst icke fordringarna på en konstitutionell författningsurkund efter moderna begrepp men dock sådana, som för tiden voro behöfliga. Hon talar t. ex. ingenting om en så vigtig sak som sättet för lagars stiftande; hvad beskattningen angår, fastställer hon visserligen olagligheten af vissa beskattningstitlars användande utan bifall af ett stort råd (commune concilium regni d. v. s. alla omedelbara kronavasaller) men någon församling för skattebevilling i allmänhet omnämnes icke. Kärnpunkten bildar det rättsliga skydd till person och egendom, som tillerkännes alla freemen utan undantag. Man spårar i Magna Charta äfven stämmelser till en riksständsrepresentation fast med temligen ensidig befogenhet i det allbekanta baron-utskottet, som skulle öfvervaka kartans efterlefnad och »tränga» konungen, om han, uppmärksam på, att han sig mot lagen förbrutit, ej ville lemna nödig upprättelse. Den tid, som närmast följer efter de minnesvärda händelserna vid Runemed och Johans död, upptages af ständiga strider mellan konungamagt och storherrarne, som väl märkande, att förvaltningen var magtens häfstång, ville ha sitt ord med i laget vid tillsättandet af statsembetena. Striden fördes med vexlande lycka men som det tycktes till konungens slutliga fördel, hvarföre de »upproriske» måste söka sig hjälp och fann den — i kommunerna. Det var i nödens stund, som underhuset kallades till lif. Dess betydelse som

politisk församling försvinner väl i början i jämförelse med de till ett magnum concilium förenade notable prelater, baroner och konungens råd, som sedan Edvard I:s tid periodiskt sammanträdde på konungens inbjudning. Notabelförsamlingar finner man redan under de första normandiska herskarne men de voro då mera en grannlåt åt konungen »då han bar sin krona»*) än något band på hans allenabestämmningsrätt. I pre-judikaternas land saknade de dock ej sin betydelse för framtiden. På den tiden låg magtens tyngdpunkt hos detta magnum concilium, som är skattebeviljande, med konungen deltagar i lagstiftningen och ofta bestämmer öfver platserna i konungens råd**). Underhuset, som alltid med energi uppträdde till försvar för individernes frihet och rättigheter, stiger under Edvard III i inflytande och det är under honom och hans efterföljare — Englands hjelteålder — som de karakteristiska dragen i den engelska författningens fysiognomi utpreglas: olagligheten af all icke samtyckt beskattning; *hela* parlamentets rätt att deltaga i lagstiftningen och underhusets rätt att granska regeringsmissbruk och att ställa konungens rådgifvare till ansvars.

De plantagenetska konungarnes lysande rad ändades i en mörkdande slägtfejd, som var en strid om magten. Ur slagthvimlet stego Tudorerne på tronen. Under kriget hade många storättade och rika slägter försvunnit ur tiden. Det kraftigaste politiska motståndet mot konungen — lordernes hus, som från Lancasterska tiden består af ärftliga medlemmar — var dermed mycket nedslaget och underhuset, om man också icke förnekar dess betydelse, var ännu ej vuxet att ensamt möta kronan. Med Tudorerne höjer sig därför konungamagten anseeligt men hon framträder ej pockande; hon trampar ej de parlamentariska formerna under fötterna. Tvärtom, hon be-

*) Detta är det uttryck, Chron. Saxon. använder för att beteckna, att konungen höll hof. Församlingen hette curia de more — den öfliga hofdagen. (Gneist: Gesch. des Selbstgovernment I, 132.)

***) Gneist: Gesch. des Selbstgovernment I, 229—252.

tjenar sig af underhuset, som lydigt samverkar med kronan till hennes afsigters vinnande. Den politiska situationen i Europa nödgade också till sammanhållning mellan styrelse och folk och Tudorerne förde också en sådan politik, som berättigade dem till nationens bifall och till mötes gående. Om också missnöjet någon gång vaknade öfver närgångenheten i deras anspråk, bragtes det dock snart till ro genom deras visa undfallenhet och eftergift. Det var under dessa kraftiga regenters tid, som kyrkoreformationen inträffade. Hon har äfven på England och dess utveckling utöfvat märkeligt inflytande och utsatt fröet till en 150-årig strid. Haru förhöll sig den engelska styrelsen under denna period? Henrik VIII ryckte suprematet öfver kyrkan från påfven till sig, förblef katolik och pennfäktade med Luther. Han fick därför de påfliga katolikerne och äfven protestanterne emot sig, ty i Wiclifs land lutade många åt den nya läran och afskydde de katolska bruken. De som ledde styrelsen under Henriks ungeson och efterträdare funno omöjligheten i ett system, som anfölls från två håll. Styrelsen sökte därför en förening med protestanterne, som också behöfde hennes hjälp — ty begge hatade påfven*). Så upstod den anglikanska kyrkan, en kompromiss mellan kronan och protestanterne och nära förbunden med den parlamentariska rätten; kronan väckte henne till lif; parlamentet omgärdade henne med skyddande lagar och stadgar.

Som redan är nämndt, blef genom den af de religiösa frågorna framkallade svåra ställningen i Europa enighet mellan krona och parlament af nöden, ty det var genom parlamentet, som kronan fick magt och medel att bjuda yttre och inre politiska och tros-fiender spetsen. Men med Stuartarne uphörde detta förbund. De läto de yttre händelserna föga verka på sig utan ville en sammansmältning mellan sina tre riken och gripa efter enväldsmagten, hvars idéer så att säga lågo i det

*) Macaulay, Englands historia, I, 32, 33.

sjuttonde århundradets luft. De upprörde mot sig en månghöfdad opposition: »de kränkta rättigheternas, bekännelsernas, nationaliteternas». Ingen vill vika och striden stormar lös; en konung slites från tron och lif och hans barn irra i landsflykt; men nationen behöfver konungadömet och konungasönerne ropas tillbaka. Den ene, »en politiker allt igenom»*) får en graf bland Englands framfarne kungar i Westminster Abbey. Den andre utan minne af det förflutna drifs af biggotteri och herskarebegär från angrepp till angrepp på kyrka och stat och slutar sitt lif i dens nådebröd, som var hans folks fiende.

Införandet af anglikanska kyrkan hade för en tid undertryckt papisterne men vållade också en söndring bland protestanterne, som med åren blef farligare. Det fanns många protestanter, som afskydde konungens andliga supremati, engelska kyrkans väl mycket katolska ritual och biskopsvälde. När de envist vägrade att sluta sig till episkopalförsamlingen, ropade hon sin beskyddare till hjälp; kronan var färdig med våldet; så uppsprang och växte i seghet puritanernes hat till kyrka och krona. Att förena de stridiga elementen syntes och var en omöjlighet. Medlingsförsök dugde till intet. Derför skreds också till olika enhetssträfvanden, som gingo ut på att tvinga in hela den britiska ön under kyrklig likformighet. »Under de första Stuartarne hade afsigten varit att göra episkopalismen, under rebellionen presbyterianismen till herskande kyrkoform i Storbritanien»**). Det ömsesidiga förtrycket hade ökat hätskheten mellan protestanterne. Och när anglikanska kyrkan med restaurationen återkom till våldet, befäste hon sig der med dens misstro, som en gång stupat utför magtens tinnar. 1661 års parlament återställde den gamla kyrkoförfattningen och liturgien, fastställde ordination som vilkor för presterlig befordran; och underhuset bestämde, att hvarje dess medlem skulle vid äfventyr af förvisning taga

*) Ranke: Engl. Gesch. V, 270.

**) Ranke: Engl. Gesch. VI, 70.

nattvarden efter den gamla liturgien*). Anglikanska kyrkan hade fallit med tronen och i konungen fått sin martyr; hon hade lidit af rebellionen och nu predikade hon till despoters glädje och folks förfäran och, som hon trodde, till sin egen trygghet den blinda lydningen. — Katolikerne, en försvinnande minoritet, en femtiondedel af nationen, hade från början varit ett mål för protestanternes gemensamma fruktan och hat och detta hat hade ökats till afsky efter krut-konspirationen. Dock hade alla konungar af huset Stuart sträfvat efter att förena sina katolske undersåtar — de voro inga sträfvva republikaner de — med den protestantiska staten. Jakob I arbetade på återställandet af den kyrkliga enheten sådan hon varit före påfvedömetts upphöjelse. Karl I ifrade för en den undersåtliga lydningen och katolicismen sammanknyttande edsformel. Karl II, om han hade någon religion, var katolik och gjorde allvarssamma försök att sammansmälta anglikanism och katolicism, dervid utan tvifvel räknande på högkyrkans oförsonliga motvilja för puritanerne**). För att bemantla sin papistiska böjelse vågade han dock icke förbigå de protestantiska sekterna. Han utfärdade en Indulgensförklaring, som bröt strafflagarnes magt öfver dissenters af alla bekännelser. Parlamentet uppträdde med eftertryck mot konungens tilltag. Han måste upphäfvva sin förklaring och högtidligen lofva, att hon aldrig skulle begagnas såsom prejudikat. Man bör ha denna försäkran i minnet. Men icke nog med att konungen fick se Indulgensen falla. Han måste också samtycka till Testakten, som utestängde alla andra än anglikaner af renaste vatten från statens embeten. Hofvets tydliga benägenhet för papismen hade emellertid närmast protestanterne till hvarandra och gjort dem misstänksamma. Det muhlades om, att den protestantiska religionen var hotad. Men det var ej blott de religiösa frågorna, som försatte nationen i oro. Alltsedan trak-taten i Dover gingo dunkla rykten om, att det förbereddes ett

*) Macaulay Anf. arb. I. 112, 13.

***) Ranke: Anf. arb. V 417.

anfall på författningen med utländsk hjälp. Danbys bill, att ingen skulle få innehafva något embete eller vara parlamentsledamot, som ej svure, att han ansåge motstånd mot konungen för brottsligt, var ej egnad att lugna. Oppositionen blef åter, hvad hon var på 1640-talet, på samma gång politisk och religiös. Hela landet var upprördt. Då framkom skurken Titus Oates med sina berättelser om papisternes sammansvärjning, som var ett foster lika mycket af ett folks uppretade fantasi som af en människas elakhet. I parlamentet beslöts att utesluta de katolska lorderne ur öfverhuset; man talade om att göra inskränkningar i konungens myndighet. Det »andra långa parlamentet», som man har kallat det, och hvilket valts 1661 under restaurationens gyllene dagar och den första hänförelsen, blef konungen outhärdligt. Han väddjade nu 1679 till nya val. Spänningen hade snarare ökat än slappats. Det nya underhuset var så betaget af fruktan för papism och öfverfall, att det ropade på dåvarande hertigens af York uteslutande från tronen, ty han hade öppet slutit sig till katolicismen. Ett nytt parlament, som sammanträdde 1680, hade åter ett underhus, som ej ville veta af den katolske Jakob, ja, som till och med drog i tvifvel hans döttrars rätt till tronen — oaktadt de voro uppfostrade i statens religion. I ännu ett nytt parlament, Oxfordsparlamentet 1681, fortfor underhuset att ropa på Jakobs uteslutning. Men lorderne gånge ej med sig. Konungen hade alltså segrat öfver oppositionen och en plötslig omkastning i tänkesätten till kronans förmån hade inträdt. Det var nu exklusions- eller Whigpartiet, som det med ett nytt namn benämndes, hvilket gjort sig misstänkt. Man tyckte sig bakom dess anfall mot Jakob och hans rätt se republiken skymta fram och under det allmänna ordet protestantism, som var exklusionisternes lösen, en förstucken pil åt anglikanska kyrkan. Den ärftliga rättens försvarare eller Tories, som de nu kallades, ansågos deremot som upprätthållare af monarkien, den lagliga ordningen och de besutna klassernas inflytande. En

skoningslös men till laga former bunden förföljelse bröt ut mot Whigs, som i Rye-House-komplotten gifvo ytterligare ett vapen mot sig, och oppositionen qvästes genom stupstock, fängelse och landsflykt. Det var under ett fullkomligt och obestriddt Tory-välde, som Jakob II steg till magten.

Man måste också kasta en blick på den allmänna politiska ställningen i Europa, ty hon har under alla tider i väsentlig mån inverkat på händelsernas gång i England. Den protestantiska religionen hade anvisat England dess plats i de stora förbund och motförbund, som kyrkosöndringen framkallat. Elisabeth hade ställt sig på nationens ståndpunkt och bekrigat Filip af Spanien, som på den tiden var fienden till Europas protestantism och frihet. Stuartarne hade mycket att syssla med de inre förhållandena. De älskade ej utländskt krig, ty det bragte dem i beroende af parlamentet, hvars magt det just var, som de ville kringskära och förgöra. De blevo aldrig nationella. För att förverkliga sina enväldspaner slöto de sig till Frankrike, på hvars hjälp de byggde. Dovertraktaten gjorde England till en fransk vasallstat. Detta förhållande var en ytterst viktig premis för Ludvig XIV:s slutsats: herraväldet öfver Europa. Och det visade sig, att när denna fattades blef konklusionen en helt annan. Man behöver blott tänka på Trippel-alliansen och hennes verkan. Förbund med Frankrike var nationen vidrigt; tvänne mäktiga känslor uppreste sig häremot: kärleken till politisk frihet och hatet till katolicismen. Och framför allt var den tidpunkt, då Jakob II tog tronen i besittning mer än någonsin farlig för sjelfständigheten, ty det förbundna Europa hade svikits af krigets lycka, var splittradt och svagt och måste åse sin besegrars eröfringar till och med under freden. Mot Frankrike med Europa för oafhängigheten och jemvigten borde ha varit en nationell engelsk konungs lätt begripliga politik.

II.

Det var två mål, som Jakob II hade i sigte: katolicismens seger i England och en oinskränkt konungamagt, eller rättare, han betraktade det förra mera som ett mål, det senare snarare som ett medel, ty oinskränkt konungamagt var i hans ögon nära på en fait accompli, då konungen aldrig fick motstås — såsom den anglikanska kyrkans prelater förkunnade. Just denna kyrka, öfver hvilken konungen alltid varit en oemotsagd herre, trodde Jakob möjlig för sina planer. Han tog för afgjort, att hon i främsta rummet skulle vara genomträngd af den lära, som han förmodade genom hennes nit hafva slagit rot hos hela nationen. Han liksom Karl II byggde på splittringen mellan protestanterne, en splittring som efter uteslutningsstriden var ganska stor; dessutom hade Jakob II fått ett redskap, som Karl I och Wentworth förgäfvos arbetat på att skaffa sig: en stående här. Karl II hade visserligen haft en liten styrka men hon underhölls af honom sjelf. Monmouths resning, ett vansinnigt försök af de mest exalterade whigs att komma till magten, föraledde det toryistiska parlamentet att anslå betydliga summor åt en armé, »som var afsedd lika mycket att försvara tronen som Jakob». Man märker hos Jakob ett visst försök att, oaktadt hans höga föreställning om kronans prerogativer, handla i synbar öfverensstämmelse med lagliga former. Han kände engelsmännens vördnad och lydnad för dem. Kanske hoppades han i all fred vinna sina syften genom dem. Men hade också den lagliga formen ett mäktigt inflytande på det engelska folket, så fans det å andra sidan äfven ett innehåll, en fond af känslor, en nationalande, som betydde mera. I England hade denna folk-

ande tidigare och bestämdare utpreglats än i kanske något annat land: medan han i de flesta af den tidens europeiska samhällen knappt hunnit längre än till en kraft, som kämpar mot främmande förtryck, hade han i England utbildats till en ädlare gestalt: här flammade han upp ej blott mot den utländske eröfraren utan också mot den inhemske despoten; här lågade han för den arfgångna friheten — den enskildes så väl som den allmänna — för den häfdvunna rätten och den protestantiska religionen. Det var denna nationalande, som ej lät fångsla sig af onaturliga teorier, det var han, som Jakob II förolämpade, det var han, som lifvade 1640-talets generation och som upptände 1688 års Eugelsmän.

Som sagdt är, det var Jakobs första plan att i förbindelse med episkopalkyrkan — han kallade henne icke orätt det rojalistiska partiet — förskaffa katolikerne till en början samvets- och religionsöfnings-frihet, medan strafflagarnes hela stränghet skulle öfvas mot puritanerne. Men oaktadt sin förtröstan på hennes foglighet tordes han dock ej bygga på henne ensamt. Han sökte en mächtig reserv, på hvilken han i nödfall kunde stöda sig. Han vände sig till Ludvig XIV, som lofvade att »Jakob skulle finna hjälpkällor i hans vänskap, om parlamentet sveke sin pligt»^{*)}). Först sammantrådande parlament med ett underhus sådant, att konungen yttrade, »att han ej kunnat välja det bättre sjelf», genmälde i sitt svar på trontalet, deri konungen förklarar sig ämna bibehålla de af honom vid armén anställde katolske officerarne, »att alldenstund bibehållandet af de katolske officerarne vore att betrakta som en dispensation från lagarne, *hvertill ingen parlamentsakt gifve stöd*, och alldenstund denna dispensation gällde i synnerhet de till religionens skydd stiftade lagarne, hans majestät ville sörja därför, att hans trogne undersåtar ej oroades.» Om konungen sväfvat i okunnighet om nationens mening, om han glömt den mäktiga opinion, som skapade

^{*)} Ludvig XIV till sitt sändebud vid engelska hofvet Barillon. Ranke anf. arb. V, 299.

testakten, om han slutligen förlorat minnet af exklusionsbil-
 lens dagar, så borde ett utlåtande från detta torystiska un-
 derhus hafva lärt honom, hvad han icke hade att vänta af
 högkyrkan. Men Jakob drefs af sin »religiösa pligtkänsla». Ögonblicket var i alla händelser illa valdt för uppfyllandet af
 denna »pligtkänsla», ty det var just då som hela det pro-
 testantiska Europa — och framför allt England — upprördes
 af den franske kungens förföljelse mot hugenotterne. Dock,
 Jakob lät ej hejda sig, stimulerad dessutom af jesuiterne,
 hvilka lydde Ludvigs viuk. Ludvig ville ej veta af någon
 samstämmighet mellan Englands kung och folk; en sådan stred
 mot hans intresse. Parlamentet hade nu emellertid vägrat
 Jakob sin hjälp. Han ville dock ha sin sak fram. Han
 sökte behålla laglighetens sken och vände sig liksom Richard
 II till en slafvisk domarekår, hvars utsago han infortrade.
 Domrarnе tillerkände honom dispensations-rätten. »Ej af fol-
 ket», så lydde deras utlåtande, »vore konungen denna rätt
 förlänad utan han vore en del af Jakobs konungslighet och
 prerogativer, som aldrig fränkänts honom och ej heller skulle
 honom någonsin fränkännas.» Onekligt är det visserligen, att
 konungen som högsta rättsskiparen och souverän hade och
 borde ha den magten att gifva dispens från lagarne. Den
 magten hade också i England en respektabel häfd för sig.
 Men tvistigare blef den frågan att besvara, hur långt skulle
 denna konungsliga myndighet få sträcka sig? Och finge eller
 borde väl kungen få handskas lika med alla möjliga lagar?
 Hvad nu speciellt frågan om att gifva dispens från religions-
 lagarne vidkommer, så tycks det öde, som drabbade Karl II:s
 Indulgensförklaring, sammanställt med underhusets nyss uttalade
 mening, ha bort göra slut på osäkerheten i detta fall. Och
 Jakob var nog heller icke osäker, vare sig om den allmänna
 tanken i landet eller om sin magts mått. Emellertid lem-
 nade han nu fritt lopp åt sin katolska ifver. Nu drogos pa-
 pister utan tvekan in i hemliga rådet, nu fråssade de af
 anglikanska prebenden. Men hvad som sårade såväl lekmän

som prester mer än detta, det var tillsättandet af en ny Hög Kommission*). Om mycket fans i hennes inrättning, som påminde om den gamla High Court of Commission, så skilde hon sig dock från henne väsentligt deruti, att hon ej som den förra fick någon anstrykning af inquisitorisk magt som kunde nå alla — »to enquire of *all and singular* hereticall erroneous and offensive opinions», som det heter i instruktio- nen för hennes ledamöter — utan hon blef blott en discipli- närmyndighet. Hennes uppgift skulle enligt fullmagten vara att »enquire search out and call before you all and every *ecclesiastical* persons, as shall offend, — — to correct and punish». Som intet vad skulle få ega rum från hennes sju bisittare, hvilka godtyckligt förordnades af konungen, så kunde hon likväl i hans hand blifva ett farligt ris öfver det angli- kanska presterskapet. I alla händelser saknades all laglig grund för en dylik inrättning, ty det var ett bland långa parlamentets första åtgöranden att afskaffa och för framtiden förbjuda dylika institutioner — och då detta upphäfvande gällde en kommission, som likväl arbetat i den anglikanska kyrkans intresse och för uniformiteten, huru mycket förhat- ligare skullé ej det nya kollegiet synas, enär dess ändamål blef raka motsatsen, nemligen att strängt hålla efter episkopal- prästerne men se genom fingrarna med dissenters d. v. s. här katolikerne. Om dessa åtgöranden i England oroade anglika- nerne, så fattades alla protestanter af farhågor på grund af de underrättelser, som kommo från Skottland, der katolikerne äfvenledes fritagits från dissenterlagarne och sutto i Hemliga Rådet, och från Irland, der fanatismen — både den religiösa och politiska — väcktes till nytt lif mot de engelska ny- byggarne. Härtill kom ytterligare i början af år 1687 en ministèrförändring af högsta betydelse. Konungens svågrar,

---

*) The high court of Commission påminner något såväl till sin personal — statsembetsmän och kyrkliga dignitärer — som till sitt ändamål — att vara en kyrklig öfverrätt — om det af Gustaf II Adolf tilltänkta men af prelaterne ifrigt motarbetade consistorium generale.

bröderne Hyde — lorderne Clarendon och Rochester — som just icke voro utmärkta för någon synnerlig karaktersfasthet, aflägsnades ur kabinettet. Nationen ansåg dem ha mist sina platser för sin bekännelses skull; att de efterträddes af katoliker, kunde icke annat än stärka denna tro. Hvad kunde ej konungen företaga med ett slikt kabinett! Efter fruktlösa försök att nå sitt mål med anglikanerne ville han nu vinna det mot dem och i förbund med de protestantiska non-konfirmisterne, som han innerligt afskydde. Den 4 April 1687 utfärdade han en Indulgensförklaring, som befriade icke blott från alla strafflagar utan från alla religionseder och förbud för offentlig religionsöfning. Härmed var den anglikanska kyrkan bortdispenserad. Konungen hoppades genom Indulgensen vinna non-konfirmisterne och af dem och katolikerne få åt sig bildadt ett parlament, som skulle gifva hans påbud lagens gällande kraft; sedan skulle han nog i förbund med katolikerne inom parlamentet och genom sitt kungliga prerogativ göra papismens seger fullständig. Mellan konung och statskyrka uppstod nu en löjlig och nästan oblyg täflan att vinna non-konfirmisterne, som de gemensamt förtryckt, på sin sida och att skjuta skulden på hvarandra för de förra förföljelserna. En brytning inträdde bland puritanerne. Många antogo — och deröfver må man ej förvånas — med glädje det kungliga anbudet att öppet och strafflöst få predika och höra ordet efter den ritual, som var dem kär, eller rättare i all enkelhet utan någon ritual. Men de fleste slöto sig dock till episkopalerne knappast af någon tillgifvenhet för dem men af misstänksamhet till katolicismen och kärlek till den kränkta rätten. Indulgensförklaringen hade således förfelat sin verkan, angreppet sönderbrutits och anglikanernes motståndskraft stärkts. Hvad som dessutom förde många puritaner öfver till episkopalerne var konungens våld. Hade han nemligen låtit non-konfirmisterne, som räknade ett långt större antal än katolikerne, komma i åtnjutande af de fördelar, tronen kan erbjuda, i samma mått som de senare, hade han kunnat synas

som deras välgörare. Nu funno de snart, att de blott varit en nödvändig täckmantel och ett befodringsmedel för det papistiska intresset. Konungens sätt att gå till väga mot anglikanerne var för dem ytterst sårande. Och hans behandling af universiteten, som under det borgerliga krigets hemska tider alltid stått under de kungliga fanorna och ådaga lagt en snart sagdt till slafvisshet gränsande rojalism, var på en gång opolitiskt — ty att antasta dem var att antasta alla män med bildning i landet — och otacksamt. Rönste konungen minsta motsägelse, i synnerhet när det var fråga om embetens tillsättande, lät han genast Höga Kommissionen ingripa. Jakob handlade härvidlag efter sin natur fullt konsekvent; han hade proklamerat Indulgensen; han var kung och hade högt begrepp om sina prerogativer (hvertill prelaterne ej minst bidragit); ej heller var han feg; han ville sätta Indulgensen i praxis; han mötte motstånd och drefs till ytterligheter; att gifva efter var i hans ögon detsamma som att gifva förlorad sin kungliga myndighet och sätta i tvifvelsmål sin dispensationsrätt. Emellertid började Jakob nu arbeta på ett parlament efter sina behof — a fanatic parliament — och detta på ett sätt, som ej kunde annat än ytterligare upreta och bringa till förtviflan en å sido satt och hotad majoritet. Anfallet riktades mot sjelfva hjertpunkten i anglikanernes magt: grefskapsförvaltningen, stadsstyrelsen och milisen. Episkopalerne och framför allt torypartiet hade under den reaktion, som följde på exklusionsbillens förkastande, kommit i uteslutande besittning af dessa viktiga medel för politiskt inflytande. Nu blefvo sheriffer, fredsdomare och lordlöjtnanter, som ej ville arbeta i styrelsens intresse vid valen, afsatta; en regulatorskommité, hvars flertal utgjordes af jesuiter, skulle »reglera de municipala korporationerna» d. v. s. genom af- och tillsättande af aldermen och mayors, genom valets beroende af en trängre valmanna-krets o. d. skaffa regeringen en pluralitet. Kanhända skulle Jakob, så angelägen han än var att betrygga katolikernes ställning, ha låtit sig nöja med att

skänka dem det hägn, han i kraft af sin kungliga myndighet var mäktig, om icke en händelse inträffat, som fordrade tanke äfven på framtiden. Han fick förhoppning om en arving — kanske en son. Sjelf var han gammal vorden; ur grafven kunde han ej lyfta sin arm till sina trosbröders värn, till lagarnes trots. »Förrän jag dör, tänker jag befästa verket så, att kommande tidsåldrar ej kunna störta det omkull». Ett parlament måste ha gifvit sitt bifall till Indulgensen, om hon skulle kunna öfverlevfa sin upphofsman och tillförsäkra det katolska elementet en förtfarande magtställning. Kunde han ej få ett villigt underhus genom sina åtgärder inom lokalstyrelserna, så hade han ju Ludvig XIV, en ansenlig, stående här och Irländarne på andra sidan sjön.

Det visade sig inom kort också för konungen, att flertalet af non-konformisterne var emot införandet af Indulgensen, åtminstone i hela dess utsträckning, ty mer än väl insåg man, att specielt afskaffandet af religionsederna skulle lända ingen till fördel utom katolikerne och konungen. För att likväl visa, att han icke lät sitt mod nederslås, promulgerade Jakob i April 1688 en ny Indulgensförklaring, der särskildt betonas konungens orubbliga föresats att blott begagna sådana embetsmän, som voro beredde att medverka till hans planer. Förklaringen slutar med en uppmaning till alla trogne undersåtar att till det i November utlofvade parlamentet välja sådana representanter, som skulle bistå honom i hans stora verk. Icke nog med att statskyrkan genom denna nya deklaration utsattes för ett nytt anfall, hon skulle tillfogas den förödmjukelsen att blifva hennes budbärerska. Konungen utfärdade nemligen en förordning till presterskapet att uppläsa förklaringen i landets samtliga kyrkor. Att villfara konungens befallning var icke blott smälek, det var farligt, ty det kunde tydas som ett bifall, som ett tyst erkännande af förklaringens laglighet. Så hade Jakob äfven velat hafva uppläsningen fattad. England får bevitna en sällsam företeelse. Den kyrka, som hittills segrat och fallit i förbund med konungamagten, som hon ut-

rustat med öfvermenschliga attribut, angrips med de vapen, hon satt i sin herres hand; den kyrka, som lärt att lydnad för öfverheten är undersåtens första pligt och att motstånd mot henne icke är sjelfförsvar utan brott, hon stiger fram till tronen och säger, att hörsamheten har gränser, och visar, att tolket har en rätt. Den 18 Maj 1688 samlades sju biskopar och underskrefvo en adress till konungen, i hvilken adress de förklarade sig icke kunna uppläsa en deklaration, som parlamentet ofta förklarar grunda sig på en illegal rätt. Egde presterskapet rätt att undandraga sig den kungliga befallningens efterlydnad? Hade icke konungen suprematet öfver kyrkan och talade han icke härvidlag som öfverherre till sina tjenare? Man må anmärka, att deklarationens innehåll var lagstridigt, men hade underlydande rätt att utöfva kontrollen öfver ett kungligt förordnandes laglighet? Hemliga rådet hade ju gifvit sitt bifall. Låg icke hos parlamentet ensamt magten att ställa styrelsen till räkenskap? John Hampden vägrade att betala skeppspenningarna och allt folket var med honom. Den 18 Maj vägrade biskoparne konungen lydnad och ställde sig på den parlamentariska rättens sida, ty de sågo i denna rätts vid magt hållande enda stödet för sin kyrkas bestånd — och deras sak blef nationens. Den 18 Maj var revolutionens första dag. Den 30 Juni skänkte henne den första segern och hoppet om flera.

Den 30 Juni blefvo biskoparne, som konungen haft den oklokheten att inspärra i Towern och trots deras pärs-privilegier sedan lagfört vid Kings Bench, af juryn frikände. De hade genom sitt manliga uppförande uppstigit till martyrers vördnad och lidit sig till allt folkets sympatier. Deras frikännande helsades med hänförelse af både Tories och Whigs och af protestanter af alla skiftningar; och de engelske historie-skrifvarne underlåta sällan att med stolthet förtälja, huru *konungens* besoldade trupper med glädjehop mottogo tidningen om konungens nederlag.

Den 30 Juni ropade England prins Wilhelm af Oranien

till vapen och hjälp. Sju af Englands lorder uppsatte och afsände den dagen till honom en skrift, deri han på det ifrigaste uppfordrades att hämnande sin makas hotade arfsrätt och nationens kränkta rättigheter i spetsen för en armé landstiga i England, der nitton tjugondelar af folket önskade en förändring och skulle strömma till hans fanor; men snart skulle han komma, att konungen ej måtte få ihop åt sig ett parlament och en armé, på hvilken han kunde lita*). Denna skrifvelse, om någon, var, hvad kung Jakob hade kallat biskoparnes ödmjuka föreställning, en »upprorsfana». Långt hade det sannerligen gått i England och märkeliga ting hade förvisso der timat, då medlemmar af landets öfverhus, då medlemmar af det parti, som så dristeliga hulptit Jakob fram till tronen, kunde så förändra natur, att de blefvo förrädare, ty ett förräderi var dock deras tilltag, om man ock må bekänna, att det var nödvändigt. Så långt gingo de dock icke, att de ville störta den farliga kungen från tronen, ty icke ens antydningssvis talas det i deras inbjudningsskrift om att framkalla en regentförändring.

Wilhelm, prins af Oranien, var gift med Jakob II:s äldsta dotter Maria, den presumtiva arftagerskan till Englands krona. Det var således betydelsefulla band, som fäste honom vid det landet. Men ännu innan England för honom fått detta rent personliga värde, hade han för detta rikets öden varit djupt intresserad och stått i intim beröring med många af dess inflytelserikaste män. Hvarför han så att säga med hela sin själ låg i de britiska affärerna, hade sin grund i hans hat till Frankrike. Hans planer, hur vidt de flögo omkring, samlades dock i en punkt och syftade åt ett mål: hämmandet af franska magtens öfvervalde öfver Europa. Han hade sett Europa tåga mot kolossen och sjelf hade han i förbund med detta bekämpat den gemensamma fienden — allt färgäfves. Hvad som vållade detta, såg hans klokhets. England fattades

*) Skriften är undertecknad af såväl Tories som Whigs; det gälde heller ännu icke ett *partis* sak utan allas.

i raden och stred understundom bland Ludvigs folk. För att lyckas mot Frankrike måste han vinna Englands hjälp eller åtminstone dess neutralitet, ehuru denna var långt ifrån tillräcklig. Hans förhållande till den engelska styrelsen var således förestafvadt af denna styrelses hållning mot Frankrike. Var den vänlig, intim, krypande, då kunde man vara viss på att finna Oranien helt förtrolig med oppositionen; men blef oppositionen närgången och syntes hota kronans prerogativer eller rubba den lagstadda ordningen, då hade hon icke att påräkna honom som vän. Så var förhållandet t. ex. i exklusionsfrågan och Rychouse-komplotten. Någon understödjare var han icke heller af Monmouths resning; tvärtom, han lät förstå, att han gärna skulle vilja bidraga att parera det hugget mot sin svärfaders krona. Dock, när Jakob fortfor att vara Frankrikes pensionär och lemnade Europa åt sitt öde för att arbeta på sin kyrkas magt och sin egen, på protestanternes tillbakaträngande och frihetens, då uppstod denna köld mellan svärfar och måg, som sedan höll i sig. Oranien blef åter oppositionens vän. Som nästan hvarje Jakobs regeringshandling framkallade en ny anledning till opposition hos en ny del af nationen, så vardt följden den, att Oranien kom i beröring med dess fler olika partier och att hans inflytande vardt dess större. Det sätt, på hvilket han uppfattade och bedömde Indulgensförklaringen, och hans tanke om de olika religiösa grupperna i England, huru de med bibehållande af episkopalernes lagbestämda företräden skulle på bästa sätt kunna bestå bredvid hvarandra, vann erkännande af samtliga protestantiska bekännelser. Det egendomliga inträffade således, att anglikaner och non-konformister (företrädesvis presbyterianerne) nu funno sina intressen så löpande i hvarandra att de kunde förenas och ledas af en och samma person. Men föga sannolikhet torde det väl hafva egt för sig, att det då blifvit något mer än gemensamhet i åsichter mellan de olika oppositionella partierna och Wilhelm, om icke en prins' af Wales födelse drifvit till gemensam handling. Flertalet af nationen ansåg honom för ett un-

derstuckket barn; och hvilken framtid föddes ej med honom? ty hurudan skulle Englands kommande konung blifva, när hans vagger ombvärfdes af jesuitiska taskspelerier och hot mot protestanterne från späda år ständigt skulle ringa för hans öron? Och hur ställde sig ej den nyfödde mellan Wilhelm och hans planer! Derför tvekade han ej att hörsamma kallelsen från de sju, helst som han redan från annat håll fått uppmaningar.

Det har redan blifvit anmärkt, hvilken utrikespolitik Jakob förde eller rättare uraktlät att föra. Följderna dröjde ej att visa sig. Det fanns ingen stat, som lade något hinder i vägen för Oraniens tåg: det helsades snarare med gillande. Den store kurfursten hade redan sedan flera år tillbaka uttalat den tanken till och med, att prinsen måste bemäktiga sig Englands krona*). Nu låg klart för Wilhelm lika väl som för Brandenburg, att Jakobs framsteg i England genom ett parlament efter hans smak blefve vådliga såväl för Nederländerna som för Tyskland; "samvete och klokhets förpligtade prinsen att hellre förekomma än förekommas" (**). Och den politiska situationen i Europa blef också sådan, att det vardt Wilhelm en möjlighet att förekomma. De protestantiske staterna i norra Tyskland, som en gång kring en främmande hjelte räddat protestantismen, gingo den ene efter den andre under loppet af sommaren 1688 i närmare förbindelse med Oranien. Det var väl icke så alldeles blott de engelska förhållandena, som framkallade denna sammanslutning, ty de rörde dem icke så omedelbart. Det var i främsta rummet mot ett fruktadt öfverfall från fransk sida, som de koaliserade sig. Der fanns nemligen en massa anledningar att befara ett fredsbrott från det hållet, några redan af äldre dato, andra helt färska. Bland de förra voro de franska anspråken på det tyska landområde, som tillhörde det Pfalz-Simmerska huset, hvars sista manliga ättling 1685 gått ur tiden och efterlemnats en syster, som var förmäld med hertigen af Orleans, Ludvig XIV:s

*) Ranke anf. arb. V, 526.

**) Ibidem s. 630.

broder. Vidare hade den franske kungen framkommit med fordran derpå, att det mellan honom å ena sidan och kejsaren, tyska riket och Spanien å den andra år 1684 hopkomna tjugoföråriga stilleståndet, deri ad interim honom garanterades besittningen af de reunerade landsdelarne, nu skulle med ens förvandlas till fred. Denna fredsbegäran vid den tidpunkt hon framställdes var detsamma som ett inkorporerande af de omtallda landstyckena med Frankrike, ty freden kunde knappast blifva annorlunda än sådan, som Ludvig ville hafva honom, enär kejsaren just nu låg i ett vidtutseende krig med turkarne. Men Englands konung hade skänkt sitt gillande åt fredsframställningen*). Det kunde ej stämma kejsaren för honom. Slutligen hade konung Ludvig råkat i tvedrägt med både kejsaren och påfven till följd af erkebiskopsvalet i Köln i början af år 1688. Äfven i denna sak vann Frankrike bifall från den engelska styrelsen**). Det fjermade den katolska kyrkans hufvud och den katolske kejsaren från den rekatoliserande Jakob. Hela Europa fann, att det en gång måste blifva ett slut på Englands dittills varande ställning till Frankrike såsom för verldsdelen farlig, från de katolska magternas synpunkt, emedan hon stärkte Frankrikes välde, från protestanternes, äfven enär hon förhjelpste katolicismen till seger i England. För att förebygga dessa faror måste dock en förändring föregå inom England sjelft. De anglikanske måste återkomma till magt och betydelse, Jakob måste ryckas från sina planer. Den enda möjligheten till ett sådant resultat låg i ett anglikanskt parlament. En nära förbindelse med ett anglikanskt parlament blef för Ludvigs fiender en nödvändighet. Hvem skulle knyta denna förbindelse? Wilhelm af Oranien. Från England räcktes honom redan varma händer. Det var att fatta dem och med Europas magt och bifall bakom sig ropa en yrande despot till sans. I september 1688 bröt Ludvig XIV verldsfreden. In öfver Tysklands gränser böljade franska härskaror. Då först

*) Ranke anf. arb. V, 490.

***) Ibidem 495.

fick Wilhelm sitt hemlands bifall till den plan, som Europa redan gillat. Frukta för egen fara hade dittills hållit Nederländerne tillbaka, men nu var frukta borta, ty långt från Flanderns gränser tågade Ludvigs arméer. Hvilken sällsam koalition hade icke kommit till stånd! Holland, den försvinnande delen i Carl V:s monarki i spetsen för ett parti af blandade protestantiska bekännelser — engelska episkopaler, kalvinister, lutheraner — vänder med kejsarens, Roms och Spaniens bifall sina vapen mot en katolsk ifrare, konung öfver ett folk, som hotats af stora armadan. Men äfven här var samma mål i sigte, som låg klart för 16:de århundradets "praktiker" och ännu är pulsådern i den europeiska statskroppen: den politiska jemvigten. Äfven i denna konflikt spåras ett religiöst element, om ock det politiska är ojemförligt öfvervägande. Det var, om man så får säga, protestantismens sista slag med katolicismen, den sista dyningen af de religionskrig, som under halftannat århundrade hade stormat i Europa.

I England hade söndringen mellan konung och folk tilltagit. Sedan Jakobs försök mot episkopal-kyrkans prelater aflupit så snöpligt för honom, tänkte han likväl icke på att uppgge striden; han ville med sin arm nå alla de tusen prestmän, som följt biskoparnes exempel och underlåtit att uppläsa Förklaringen. Uppgiften på deras namn skulle insändas till Höga Kommissionen; men uppgifterna inskickades icke och sjeltva kommissionens medlemmar började svigta. Hären, som var protestantisk och delade folkets känslor, visade sig osäker. Då lät Jakob föra öfver hafvet irländska divisioner till sin tros och sin trons trygghet. Knappt kunde något mera uppreta engelsmännen än att se sin fiende sedan ett halft årtusende tillbaka, sin beständigt besegrade, förslafvade, katolska, keltiska fiende uppträda i fulla vapen som en tyranns lifvakt på den ö, der ingen oväns här landat sedan dagen vid Hastings. Äfven Jakob måste finna, att stämningen i landet var fruktansvärd. Kom så härtill, att han ej sväfvade i okun-

nighet om Wilhelms afsigter. Det blef nu hans ögonmärke att stilla den gäsande oro, som rådde i sinnena, och att draga ett streck öfver Oraniens planer. Huru skulle detta tillgå? Jo, genom eftergifter hemma och genom ett omslag i de utländska förbindelserna. Han visar sig vara i besittning af en politik, som man skulle misströsta om att finna hos denna nästan fanatiska man. Men hur fin hans statsmannakonst än var, skulle hon ändock lända honom föga till gagn, ty hon led af ett svårt och obotligt fel — hon kom för sent. Han skiljer sig från Frankrike. Genom detta drag ville han vinna nationen åt sig; ty skulle han kunna vänta något tillmötesgående hos det parlament, på hvilket han arbetade, så måste han afstå från alla förbindelser med det allmänt hatade Frankrike. Han söker närma sig Generalstaterne. Hur skulle han icke stäfja Oranien genom att undandraga honom deras medverkan! Skulle han icke eröfra åt sig engelsmännens hjertan genom att ådagalägga sig vara Temples lärjunge? Men i stället för att i Staterne finna beredvilliga bundsförvandter, möter honom från dem ett svar, som icke lemnar något tvifvel om, att de redan äro enige med hans fiende. Hemma gälde det att söka försona med sig dem, som han mest förolämpat — episkopalerne. I en proklamation lofvade han att skydda anglikanska kyrkan och att upprätthålla uniformitetsakten. Men hade han ej gjort samma försäkran i en långt betydelsefullare stund, vid sin tronbestigning, och hade han icke likväl brutit henne? Han vänder sig att begära råd till dessa biskopar, hvilka han sökt skrämja genom häkte, och bland hvilka funnos några, som skrifvit till Oranien. Med svidande hjerta måste han upphäfva Höga Kommissionen, tuktoriset öfver kyrkan, och ge upprättelse åt de korporationer, öfver hvilka han låtit våld gå för rätt. Men dispensationsrätten ville han icke uppgifva. Utan honom var dörren för alltid stängd för Jakobs trosförvandter — men med honom var ju ingen förbindelse för svår att för tillfället ålägga sig. Detta förstodo episkopalerna lika väl som konungen och, så länge detta fruktansvärda medel var

i den senares hand, kunde förhållandet mellan "krona och altare" aldrig blifva innerligt. Men det var icke blott kyrkan, som skulle ställas till freds; hela den besutna, mäktiga delen af nationen, som, på samma gång hon tillhörde den anglikanska församlingen, utöfvade selfgovernment's åligganden, hade blifvit antastad och förödmjukad. Jakob sökte äfven att godtgöra sitt beteende mot honom. Sitt folks förtroende hade han dock förlorat. Hans barn, prinsen af Wales, låg honom synnerligen om hjertat; det var detta barns betviflade äkthet han nedlät sig att bevisa — för ett folk som misstrodde hans redlighet till och med i detta fall. Emellertid förmenade han sig hafva gjort nog för att ej behöfva rädas för prins Wilhelm. Dessutom litade han på sina Irländare och, att flottan skulle vara trogen, derpå tviflade han icke.

Emellertid var från Wilhelms sida allt ordnadt till handling. Till England öfversändes som prinsens förbud en proklamation. I inledningen visades, huru ett noggrant iakttagande af lagen vore nödvändigt för en nations lycka och en styrelses trygghet. Men med grämelse hade prinsen af Oranien sett, huru ett för honom dyrbart lands grundlagar kränktes, huru lagskipningen blifvit ett blindt verktyg åt despotismen, huru folket beröfvats sin andel i lagstiftningen, huru kyrkan anfallits; vidare specificeras alla de missbruk, som väckt folkets hat och nu af Irländarne skulle försvaras; misströsten om att se ett fritt och lagligt parlament sammankallas och de allvarsamma misstankar, man hyste om prinsens af Wales födelse, betonas. Derför hade prinsen på många andliga och världsliga lorders och andra mäns anmaningar gått öfver till England i spetsen för en härsmagt *ej för att eröfra* men blott för att få *ett fritt och lagligt parlament sammankalladt*; till detta parlaments atgörande skulle alla såväl allmänna som enskilda frågor hemställas. Klart och tydligt angifves i denna proklamation hvad som var nationens och prinsens önskan och behof: ett parlament. Bestämmt förnekas all tanke på att störta Jakob, liksom det i de sjus inbjudningsskrift icke före-

kommer ett ord, som kunde tolkas i sådan syftning. Frågan om ett fritt parlaments sammankallande utgjorde kärnpunkten i striden mellan prinsen och konungen.

I första veckan af november landsteg Oranien vid Torbay, hvarifrån han trängde allt längre och längre in i landet. I Exeter slöts mellan hans engelske anhängare en förening under edlig förpligtelse att med prinsen samverka till vinnande af det mål, hans proklamation utsagt, och att för den händelse, att prinsen fölle ifrån, öfver hans graf tillkämpa sig det-samma. Genom denna konfederation hade revolutionen organiserats; motståndet hade nu fått en mera rent engelsk pregel; förut hade rörelsen mera liknat en utländsk invasion. När den ene ädlingen efter den andre lemnade konungens fana, när uppresningen lyfte sitt hufvud i landets olika delar, när medlemmar af konungens egen familj afföllo från honom och den kungliga armén var stadd på återtåg, då kände konungen sin kraft bruten och tycktes vilja gifva efter. Redan strax efter Oraniens landstigning hade flere framstående lorder öfverlemnat till konungen en petition om ett fritt parlaments sammankallande. När Oranien ej längre stode på engelsk jord, genmälde han, skulle han villfara deras begäran. Nu i sin ytterliga bedröfvelse samlade han dem och andra notabler till råds. Han lofvade nu att sammankalla ett fritt parlament. En proklamation gaf amnesti åt alla dem, som voro under vapen och gjorde dem till och med valbar till underhuset. Kommis-sarier afskickades till Wilhelm för att med honom underhandla. Det ser ut som skulle saken lå en snar och af nationen önskad utgång. Men Karl I går igen. "Ett parlament skall pålägga mig vilkor, som jag ej skulle kunna uthärda", sade han sjelf. Och detta sade han sant, ty "det skulle nödgä honom att uppgifva allt hvad han gjort för katolikerne och att bryta med konungen af Frankrike" *). Men "aldrig", yttrade han till franske ministern, "skulle han bifalla något, som

*) Macaulay III, 335.

stred mot konungens af Frankrike intressen *). Efter sitt misslyckade försök att närma sig Nederländerna och då han såg faran nalkas, hade Jakob åter slutit sig till Ludvig. Han väntade sig hjälp från det hållet. Men hjälp kräfde tid. För att vinna tid gick han in på allt. Underhandlingen med Wilhelm, en underhandling, som måste vara honom vedervärdig, var icke heller allvarligt menad. "Denna underhandling är endast låtsad **). De fordringar Wilhelm framställde voro väl förestafvade af den största försigtighet och från hans anhängares synpunkt ej oantagliga men de beröfvade Jakob i sjeltva verket alla medel till vidare motstånd, ty de främtogo honom det skydd, han ännu kunde ega inom landet, och de gjorde en fransk landstigning i det närmaste omöjlig — om någon sådan skulle hafva satts i fråga. Men konung Ludvigs vänskap hade nu inga hjälpkällor att bjuda***), ty sjelf låg han i örlig. När nu Jakob fann, att ett förhalande af tiden skulle till intet gagna, ej heller vidare var möjligt, verkställde han sitt länge närda uppsåt att fly. Dessförinnan ref han dock sönder eller ogiltiggjorde kallelsebrefven till parlamentet, gaf ordres om sin armés upplösning och slungade till sist stora sigillet i Themsen för att störta sitt land i hjälplös förvirring. Sedan skulle han komma åter i spetsen för franska arméer och kräfva en oblidkelig hämd.

När konungens flykt blef bekant, råkade London i uppståndelse. De begge erkebiskoparne, fem biskopar och tjugutvå verldsliga lorder, som befunno sig i hufvudstaden, sammanträdde till en provisorisk styrelse. Inge lag gaf dem rätt härtill, men nödvändigheten vet icke af någon lag och revolutionen hade nu blifvit fullständig. Dessutom om några skulle taga styrelsen om händer, så voro väl rikets pärer och ärfvliga embetsmän närmast dertill. De utfärdade genast en proklamation, hvori de förklarade, att de voro landets religion

*) Ranke V, 589.

***) Macaulay III, 335.

****) Se sid. 10.

och författning tillgifne, att de slutit sig till prinsen af Oranien, för att friheten måtte bevaras, kyrkans rättigheter försäkras, en billig samvetsfrihet inrymmas dissenters och det protestantiska intresset blifva befastadt i all verlden. De beklagade, att genom konungens bortvikande det utlofvade parlamentet blifvit om intet, men med prinsens bistånd skulle ett parlament sammanträda att trygga nationens rättigheter. Hvad säger denna proklamation? Är hon ett revolutionsdekret, som stjälpur en tron? eller afsätter en konung? Förkunnar hon allas frihet, jemlikhet och broderskap? Uppmanar hon att kasta omkull det bestående och utplåna spåren deraf? Lofvar hon förverkligandet af en samhällsdanares dröm, af en bländande utopi? Nej, intet af allt detta. Hon vill hafva det bestående, det gamla oförkränkt, hon hoppas på den lagbefästa folkrepresentationen, att hon skall taga vara på, hvad nationen eger, mot en inkräktare, som skall återföras till lagen, om icke genom andra medel, så genom styrkans magt. Hon talar om förbund med den genom sin magtställning betydande Oranien, om ett förbund till religionens och frihetens fortfarande beskydd, om ett förbund således mot despoten men icke mot konungen. Hon håller lika litet som de sju bref en krona för Oraniens ögon, nej ej ens hoppet om en sådan. Hon ropar med öfvertygelse, att på händelsernas gång beror och som revolutionens mål framstår icke blott en landskyrkas utan en religionsbekännelses bestånd och frihet — det är en sida af konfliktens verldshistoriska betydelse klart insedd.

Jakobs flykt, företagen lika mycket af rädsla som af ondskefull politik, ty hon skulle frammana anarkin, skadade mest honom sjelf. Som nyss anförda proklamation visar, föllo de män, som ännu omgifvit konungen, Oranien öppet till. Genom Jakobs flykt sågo Whigs det förnämsta och bekymmersammaste hindret falla för Wilhelms tronbestigning. Wilhelms framgång på Englands jord hade nemligen, såsom fallet är vid revolutioner, framflyttat målet och väckt till lifvet ett "Vortschritts"-parti. Tories och Whigs hade, såsom de sju bref

till känna ger, från början satt sina önskingars gräns lika. Men med styrkan till klifsten ville de senare sträcka sig efter det mål, de förut hvarken genom lagar eller sammansvärjningar lyckats nå — att få konung Jakob från tronen. Att konungen sjelfmant vek undan, måste fylla dem med glädje. Men konungen, uppsnappad i sin flykt af några kustbor, som i honom ej anade en konung men funno under dessa villervallans dagar hans person misstänkt, var inom några dagar åter i Whitehall och stod der att bekämpa. Nu blef ställningen brydsam. De hetsigaste Whigs uppmanade Oranien att taga tronen i besittning med eröfringens rätt. Om man ej fäster sig vid prinsens proklamation, som uttryckligen förnekade all tanke på eröfring och som tvang Oranien att afstå från allt slags våld och inkräktning, så bjöd klokheten att gå till väga utan förhastande, ty den allra närmaste framtiden bevisade till fullo, hvad ej undgick Wilhelms kändedom, att många och mäktige ej tänkt och ej önskade honom till konung. Nationen skulle sjelf på så lagligt sätt, som möjligt var, bestämman öfver sitt öde. Ett parlament var nödvändigt. Ett stort antal Tories vände sig till Jakob, som måst begifva sig till Rochester, med anhållan, att han måtte utskrifva det. De försäkrade honom, att han ej skulle sakna trogne försvarare. Jakob var omöjlig. Han hyste ej mycken tillit till det skydd, ett under då varande förhållanden samladt parlament kunde gifva, helst som han var besluten att stå kvar vid sina gamla föresatser. Jakob, som sett att schavotter resas äfven för konungar, greps tvärtom af bäfvan och smög, denna gång med bättre lycka, från land och rike. Nu blefvo Tories utan ledning för sitt handlingssätt, men Whigs och Oranien hade blifvit än starkare. Emellertid saknades en styrelse. Lorderne och medlemmarne af Karl II:s underhus, som af Wilhelm sammankallats till London, skulle kunna med möjligaste befoegenhet skapa en sådan. Det fans ingen annan utväg än att öfverlemna allt åt Oranien, som ända hittills hållit sig från all befattning med administrativa saker. Lorderne — och desslikes den andra

församlingen — uppmanade nu i en adress Wilhelm att tillsvidare åtaga sig regeringsbestyren och att sammankalla ett konvent. Ett engelskt konvent är ett parlament valdt efter vanliga grunder men icke sammankalladt af en konung; ty endast en konung kan utskrifva eller sanktionera ett parlament. Denna "convention" af 1688 var ingen nyhet inom den engelska statsrätten. En convention hade förklarat Henrik af Lancaster för konung; ett konvent hade kallat Karl II till tronen*).

Konventsvalen för sig gingo utan annan påtryckning än den, som den allmänna meningen utöfvar. Underhuset kan således anses som ett sant uttryck af stämningen i landet. Majoriteten bland commons var whigistisk, d. v. s. den ville icke vidare höra talas om en konung Jakob. Helt annorlunda var förhållandet i öfverhuset. Nästan flertalet lorder hade aldrig tänkt sig någon trönförändring; de hade slutit sig till Oranien för att genom hans starka biträde imponera på konungen och tvinga honom att akta lagarne. Men denna krets var inom sig söndrad. Några trodde det vara en möjlighet, att konung Jakob skulle fortfarande kunna sköta styrelsen, sedan han dock lofvat att ställa sig gällande lagar till efterrättelse. Men de fleste insågo, att det vore för mycket begärdt af honom. Men han kunde ännu få prunka med spira och krona; hans namn skulle vara en vignett på alla statshandlingar; han skulle vara en i kunglighetens hela kostym utstyrd docka, men regera skulle höra en annan till. Han skulle med ett ord till formen sitta kvar på tronen, men i sjelfva verket vara afsatt. Mot dessa begge meningar uppträdde ett annat parti bland lorderne. Detta ville rent ut hafva ett slut på hans konungadöme både till namnet och i verkligheten. Han var enligt dessa lorders åsigt icke längre konung utan, sedan han försvunnit, hade prinsessan Maria genom arfsrätt bestigit tronen — om prinsön af Wales vårdade de sig icke. Jemte dessa grupper inom öfverhuset framträdde en fjerde, som med den

*) Fischel: Die Verf. Engl. s. 372.

sist nämnda visserligen icke vidare kändes vid någon konung Jakob men som i motsats till denna ansåg tronen ledig. Det var Whigs. Den först omtalda Toryskiftningen öfvergick snart till regentskapets förkämpar.

Den 22 Jan. 1689 sammanträdde underhuset. Efter val af talman förenade det sig med lorderne om att till prins Wilhelm afsända en tacksamhetskrifvelse, för hvad han dit-tills uträttat, jemte begäran, att han ville fortfarande utöfva styrelsen. Den 28 förvandlade sig underhuset till kommitté för att taga landets belägenhet och ställning i öfvervägande*). Frukten af denna öfverläggning blef en resolution, så lydande: att konung Jakob II, enär han sökt att omstörta konungarikets författning genom att bryta det ursprungliga fördraget mellan konung och folk och enär han efter jesuiters och andra vrånga människors råd kränkt grundlagarne och enär han dragit bort ur riket, afsagt sig regeringen och att tronen derigenom är ledig vorden**). Följande dag nedsattes en kommitté »att i hufvudpunkter sammanfatta sådana saker, som vore oundgängligen nödvändiga att taga i betraktande för att bättre skydda religion, lagar och friheter». Denna kommitté framkom sedan med ett förslag — det hufvudsakligaste af Declaration of Rights. Samma dag förenade sig commons om den resolution: att det genom erfarenheten befunnits oförenligt med detta protestantiska rikets trygghet och välfärd att styras af en papistisk furste. Båda dessa resolutioner meddelades lorderne. Den sist nämnda bifölls genast med en obetydlig förändring. Den förra framkallade en rad af öfverläggningar. Sedan i öfverhuset frågan om ett regentskap varit före och fallit för en knapp pluralitet, hade det parti, som påyrkat detta, förenat sig med de få, som höllo före, att kronan öfvergått till den närmast arfsberättigade, hvadan dessa blefvo

*) När underhuset förvandlar sig till kommitté, lemnar speaker platsen åt en särskildt utsedd ordförande — chairman — och öfverläggningen blir mindre formsträng och mera samtalsmessig. (Fischel: Verf. Engl. 432)

***) Journ. of the House of Commons 28th Jan. 1688.

majoritet. Underhusets resolution sönderstyckades i flera punkter, som behandlades hvar för sig. Den näst sista punkten — han har afsagt sig regeringen — antogs med amendement: dér sattes »öfvergifvit» (deserted) i st. f. »afsagt sig» (abdicated), ty, sådan var motiveringen, »abdicate» vore ett ord okänt för Common Law och betecknade en frivillig »Act of Renunciation», något som här icke vore fallet*). Den sista punkten — och att tronen derigenom är ledig — förkastades af de skäl, att enligt författningen monarkin vore ärftlig och icke valmonarki och emedan ingen handling af konungen ensam kan utestänga eller uppbäfvva hans arvingars rätt till kronan. I denna form återkom resolutionen till underhuset. Det första amendementet förkastades utan vidare och äfven här af etymologiska skäl: »Now the Word »deserted» respects only withdrawing, but the Word »abdicated» respects the Whole». Med logisk bevisning och genom slutsatser, dragna ur lordernes föregående handlingssätt gent emot Oranien, sökte man i underhuset försvara, att tronen verkligen var ledig; och till sluts förkastade man det andra amendementet med 282 röster mot 151*). Man skulle väntat sig större majoritet i denna grundfråga. Men Tories hade uppjudit alla sina krafter till motstånd. Och många Whigs ville åtnöja sig med att Jakob var ur vägen. Men det ojemförligt större antalet Whigs ville komma till ett val; och hvem de ville välja, är lätt begripligt. Saken hade nu kommit derhän, att hvartdera huset bakom sin allmänna sats hade sin tronkandidat. Frågan gällde: Skall prins Wilhelm eller prinsessan Maria hafva kronan? Tätta konferenser egde rum mellan de begge församlingarna. Ingendera ville ge vika. Stämningen i hufvudstaden blef orolig, ja hotande. Man kan ej förutse, huru denna revolution ändats, om lorderne i henne, hvilkens rätt de försvarade, funnit en hersklysten qvinna eller en hatfull hustru. Nu förklarade hon, »att den grymmaste

---

*) Journ. 5th Febr. 1688.

oförrätt, som kunde göras henne, vore att uppställa henne som sin makes medtäflare.» Äfven Anna, Jakobs andra dotter, hvilken arfsrättsifranne trodde sig finna villig för sina teorier, trädde gerna tillbaka för Oranien. Kom så härtill prinsens öppna förklaring, att kronan eller intet var, hvad han skulle taga. Arfsrättsförfäktarne hade nämligen låtit förstå, att han kunde få så mycket af magten, som hans gemål ville dela med sig åt honom. Den stora popularitet, Wilhelm åtnjöt öfver allt i landet, den fara slutligen, som hotade från Jakobs sida, om det provisoriska tillståndet längre fortsattes, allt manade till eftergifter. Den 7 Febr., således efter nära en veckas öfverläggningar, förkunnade ett budskap från öfverhuset inför commons, att lorderne lemnat sitt bifall till underhusets resolution af den 28 Januari »without any Alteration» *). Hade lorderne segt bekämpat tronledigheten, så voro de också, sedan de en gång bejakat den, de första att göra ett slut på densamma. Ty samtidigt med nyss omtalade budskap fick underhuset förnimma »att de i Westminster församlade andlige och världslige lorder beslutit, att prins Wilhelm och prinsessan Maria skulle förklaras för konung och drottning af England med alla derunder lydande besittningar» *). Ett dylikt beslut kunde icke annat än finna tillmötesgående och bifall af commons. Sedan derefter på konferenser mellan husen den ofvan nämnda kommitténs af commons antagna förslag till Declaration of Rights behandlats, kem man äfven i denna sak till slutlig öfverensstämmelse, och den 13 Februari utropades Wilhelm och Maria efter aflagd ed på och på grund af Declaration of Rights till konung och drottning af England, Frankrike och Irland (Decl. 35).

Ser man till baka på förhandlingarnas gång och finner, att de voro icke så få, som arbetade för att behålla Jakob II kvar på tronen, och att den ena afdelningen af riksförsamlingen yrkade på Marias drottningsskap, så må man väl fråga,

*) Journ. 7th Febr. 1688.

om konung Jakob verkligen egde något medhåll af sina förespråkare och om han icke under sin korta regering — en revolutionseggelse från början till slut — förgått sig nog för att hafva förverkat sin krona och om å andra sidan prins Wilhelm, anropad om hjälp och så ofta helsad som landets befriare, uträttat för litet för att förtjena heta det frälsade rikets konung. Man får härvidlag bortse från personerna: det var principer, som ställdes mot hvarandra. Meningsstriden hvälfde sig derom, huruvida folket hade rätt att afsätta sin konung och om det i sådan händelse kunde lemna arfsrätten utan afseende och genom val utkora en konung.

Att afsätta en konung var utan tvifvel hos de germaniska folken en, om också icke hos alla i lagen medgifven, åtminstone ofta utöfvad rätt. I England gaf visserligen intet särskildt lagstadgande undersåtarne magten att göra regenten kronan förlustig, men landets häfder kunde omtala en konung, som blifvit afsatt af rikets ständer. Det var till fyllest i ett samhälle, der precedensfall har laga kraft. Men man måste der följa precedensfallet i hela dess omfattning. Den konung, Richard II, som parlamentet afsatt, hade nedstigit från tronen icke endast på grund af denna församlings beslut utan också på grund af en föregående afsägelse — frivillig eller tvungen. Då lagen ej gaf stöd åt någon afsättning, aktades väl en sådan afsägelse nödig, ty redan på den tiden höll man sig noga till de lagliga formerna äfven vid revolutioner. Huru mycket bryderi skulle ej uppstå tre århundraden efteråt, då det parlamentariska vettet vunnit en högre utveckling och då derjemte andra föreställningar, främmande för Richards tid, i mångas tankar gjorde en afsättning alldeles omöjlig. Richard hade blifvit afsatt, emedan han brutit sin kröningsed. Här framträdde således konungadömet såsom grundadt på ett ömsesidigt fördrag mellan furste och folk. Detta är medeltidens feodalmonarki. I England var — sedan absolutismen stäckats — detta konungadöme starkast, ehuru det på samma gång kraftigast möttes af »den enda politiska rättighet, som feoda-

lismen förmått göra gällande i det europeiska samhället», af motståndsrätten. Men det kom en annan tid, då det hette, att konungen herskade jure divino utan andra förpligtelser mot sina undersåtar än dem, han i nåder täcktes pålägga sig sjelf. Att en sådan lära vann insteg på kontinenten, der öfver må man icke undra, då det folkliga elementet der redan tidigt blifvit så förödmjukadt. Men att hon, helt och hållet främmande för det gamla engelska åskådningssättet, kunde skaffa sig något gehör hos ättlingarne till Magna Charta's »jernbaroner», det förefaller besynnerligare. Redan under 1500-talet utbildade sig dessa nya föreställningar om konungadömet isynnerhet inom kyrkan. Tudorerne, för kloka att öppet pråla med tomma magtanspråk, använde i sjelfva verket sina prerogativer vida öfver deras gamla gränser. Men Stuartarne tvekade hvarken att predika om sin herskarmagts gudomlighet eller praktisera i den vägen. »Likaväl som det är ateism och gudsförsmädelse», säger konung Jakob I sjelf*), »när en varelse mästrar Guds handlingar, likaså är det förmäthenhet och uppror af en undersåte att resonnera öfver, hvad en konung i sin höga magtställning gör och låter... Gode undersåtar skola åtnöja sig med den i lagen uppenbarade kungliga viljan.» Detta var en så ren och ohöjld absolutistisk bekännelse som trots någon: furstens magt jemställd med Guds i okränkbarhet och åt undersåten blind lydnad. Det var den anglikanska kyrkans prelater och öfriga presterskap, som ytterligare utvecklade och kringspreda dessa åsichter och fordringar, mot hvilkas verkställande den s. k. rebellionen var den våldsammaste protest. När restaurationen återförde England till konungadöme och anglikansk uniformitet, tog kyrkan hämd och ville återföra samhället från uppstudsighet och oro till de gamla goda tidernas skick. Och från Landsend till Tweed, från Wales till Ostangeln ljöd det: du skall icke sätta dig upp mot din konung.

*) Citat hos Fischel: Verf. Engl. sid. 113.

Det var på detta icke-motstånd, som Jakob II litat; det var hos dess förkunnare, han mötte det första motståndet. Men så långt som till en konungs afsättning dristade de sig icke och många med dem. Sin ed till konungen kunde de icke svika — han månne begå hvad orättfärdighet som helst. Det var ännu idén om ett herradöme, som stammar ofvan-efter och är fridlyst för människors inskränkningar. Men mot denna idé framträdde den i England aldrig utslocknade och i rebellionen gestalttagande föreställningen om ett konungadöme med lagen såsom ett ursprungligt fördrag mellan styrande och styrde, hvars brytande från den styrandes sida löser de styrde från deras ed. Så tänkte Whigs och icke så få Tories; men de fleste Tories och framför alla prelaterne voro icke af den åsigten. Derföre hade konung Jakob försvarare inom konventet. För att icke stöta desse alltför mycket för hufvudet och undvikande, att gifva framtida, mindre berättigade, revolutionärer ett farligt prejudikat i händerna, skred majoriteten icke till en formlig afsättning utan nöjde sig med att de facto affärda honom, då den genom en ytterst märkvärdig slutledning förklarade, att han sjelf afsagt sig regeringen. Redan innan de båda husen enats om detta beslut, var en fortsättning af Jakobs styrelse på laglig väg omöjliggjord, då der hade blifvit stadgådt, att ingen papistisk furste skulle få styra England. Detta förbud, så lätt begripligt framkalladt ur det onaturliga förhållandet, att en katolik och dertill en arg katolik skulle vara öfverhufvud för en protestantisk kyrka, gjorde på samma gång ände på konungadömet med guds nåde, ty det blef ju genast en af människor konungamagten pålagd inskränkning, som kunde komma i strid med arfsföljden efter förstfödslorätt — och i honom låg efter en bland många gängse mening mycket af det gudomliga, som konungadömet innehöll.

I de »barbariska konungadömena», som Guizot *) kallar

*) Europ. Civil Allm. Hist. s. 346.

dem och till hvilka han också räknar det gamla angelsaksiska riket, var konung visserligen »väljandes» men öfvergången till arfrike låg synnerligen nära till hands, då valet vanligen stannade på medlemmar inom en och samma familj. »Det började råda ett blandadt begrepp om arfsrätt och val» och konungason kunde anses säker på kronan, om

»han ej för liten var

. . . . att skipa lag,

att leda här»

ty då öfvergick hon oftast till en närstående anförvandt af mognare ålder. Arfsrätten blef slutligen det hufvudsakliga och valet en formalitet, hvartill ej oväsentligast bidrog det sättet, som några konungar hade, nemligen att under sin lifstid låta välja sin son till efterträdare. Wilhelm Eröfraren åberopade arfsrätt. Den rätten ville väl ej de saksiske stormännen hålla för god; och funnos der några, som sade sig antaga den, så var det väl af sådana skäl, hvarmed segrande vapen öfvertyga. Någon ordnad tronföljd fans dock icke i England förr än under 14:de seklet, från hvilken tid kronan blef oinskränkt ärfblig och arfsrätten ordnad i närmaste öfverensstämmelse med Common Law. En afvikelse från honom uppkallade York till strid mot Lancaster »fastän nationens ursprungliga samtycke, sextio års ostörd besittning af kronan, flera parlamentsakter och af hela riket svurna eder»*) tyckas böra hafva varit bevis nog på, att, om det från början varit en usurpation, hon blifvit legaliserad och att den enes rätt flöt ur icke mindre god källa än den andres. Henrik VII, hvilken icke blott genom bördens rätt utan, som det heter i den påfliga bekräftelsebullan på hans tronföljd, äfven genom krigets rätt och *parlamentets erkännande* blifvit konung, lät parlamentet förklara England för ett arfrike. Arfsrätten, sålunda stadgad och stadfäst af parlamentet, kunde väl också af och med parlamentet ändras och upphävas. Drottning

*) Hallam: Medelt. Hist. II, 329.

Elisabeth stiftade med sitt parlament en lag, som bestämde dödsstraff åt en hvar, som förnekade den regerande furstens rätt att med riksförsamlingens bifall förändra tronföljden*). Men under Stuartarne kom der en annan lära, som sade, att arfsföljd i kraft af förstfödslorätt vore en *gudomlig* stiftelse, mot hvilken ingen mensklig magt skulle våga förgripa sig. I denna lära, i detta anspråk låg kärnpunkten af konungadömet *jure divino*. Denna absoluta arfsrätt hade Toriës och högkyrkans andlige försvarat; de hade upprätthållit honom gent emot Whigs i exklusionsfrågan. Om de tio år efteråt försökte att göra detsamma genom att så ihärdigt motarbeta ett riksförsamlingens öppna erkännande af tronledigheten, så bör detta ej synas underligt. I denna toryistiska princip och icke i någon mot Oranien obehågen stämning har man att söka anledningen till, att Marias arfsrätt förfäktades.

När konventet förklarade Wilhelm och Maria för konung och drottning, gjorde det monarkin till ett slags duarki, der likväl monarkins enhetliga väsen blef bibehållet derigenom, att den utöfvande magten tillerkändes konungen ensam, ehuru hon utöfvades i begges namn. (Decl. 35). Hvarför denna sällsamma företeelse**) af tvänne med kungliga prerogativer utrustade personer på tronen kom och kunde komma till stånd, är af det föregående begripligt. Det var den enda möjliga utvägen att försona tvänne motsatta, mäktiga principer, af hvilka ingendera kunde utan men för samhället lemnas helt och hållet utan afseende. Att det nya konungadömet grundade sig på val, eger väl strängt taget och formelt sin rättighet, och deruti låg den ena principens seger; men att å andra sidan arfsrätten tog ut sin lott, då detta val faktiskt skedde blott under den förutsättning, att den enligt gammal arfsordning till tronen närmast berättigade ej

*) Macaulay I, 46.

**) Denna företeelse lockade dock till efterföljd. Allbekant är nemligen drottning Ulrika Eleonoras försök att efter det engelska mönstret införa ett dylikt samregentskap i Sverige. Malinström: Sv. polit. hist. I, 127, m. fl.

kunde förbigås — deri låg ett erkännande af den andra principens betydelse. Men ärfvtlig blef kronan genom en af *riksförsamlingen* stadgad arfsordning (Decl. 35). Med Wilhelms och Marias förklarande till konung och drottning är den handlande revolutionen slut.

Vill man nu efterse, hurudan denna revolutions karakter var, så kan väl med Macaulay sägas, att hon var konservativ, men detta ord får då icke fattas i sin betydelse af motsats till liberal; hon var bevarande. Men hon bevarade icke en föråldrad, förtryckande magt mot ett anstormande yugre, frihetsälskande slägte utan hon återförde till och bevarade gammal frihet, tryggande lagar och politisk betydelse mot en man, som sökt strypa friheten, till intet göra kyrkan, sätta sig öfver lagarne och som lemnat landets värdighet till pris. Söker man efter en förklaringsgrund, till, att hon för sig gick så utan alla vilda utbrott, åt hvilka ett folk i gäsning vanligen hängifver sig, så får man betänka, att här var icke fråga om en strid mellan klasser, om de rättslöses mot de privilegierades, om pauperismens mot kapitalerna eller i allmänhet om en revolution, framkallad af sociala missförhållanden. Det är icke här massan, som häfver sig upp; det är en genom sin förmögenhet och genom sin kommunala magtställning till försvar för sin egen och sina landsmäns frihet uppfordrad del af nationen, som rycker emot sin fiende: det är selfgovernments utöfvare mot absolutismen. Det är, om man så får säga, de styrande mot den styrande. Ser man på sjelfva sättet, huru revolutionen brast lös, så hafva de väl ej sagt så orätt, som gifva rörelsen namn af »adelssammansvärjning»; men fortgången och slutet på denna sammansvärjning växte till omfånget af något långt betydelsefullare.

Ser man till baka på 1640-talets händelser, så visar sig, huru äfven de hade sitt upphof i motståndet mot en konung, som fikade efter enväldet. Den opposition, som först framträdde, nöjde sig med, att konungen steg till baka från de öfverträdelser af magten, till hvilka han gjort sig skyldig.

Men oppositionens kraf växer med konungens trots. Nu vill man inskränka herskaremyndigheten. Nationen kan icke vara trygg, så heter det nu, om icke magtens tyngdpunkt öfverflyttas till representationen. Med detta politiska parti förenar sig ett religiöst, som hatfullt mot statskyrkan — frukten af en kunglig reformation — vill genomföra en fullständig och folklig omskapning på det kyrkliga området. Äfven detta parti måttar åt enväldsmagten genom att måtta åt episkopalismen, ty »der ingen biskop är, der är ingen konung» säger Jakob I. Att bortsopa tronen är dock icke dessa partiers uppsåt. Men ett ytterligare parti, politiskt republikanskt på grund af religiös republikanism, vill se statsstyrelsens form omgjord, tränger sig oemotståndligt fram till främsta ledet bland konungens vedersakare — och konungadömet faller. »The Commonwealth of England» med häfden, med institutionerna, med folkets i grunden konungliga sympatier emot sig, blef blott ett namn, en skylt, der innehållet var en absolutism, som stödde sig på svärdet, af omständigheterna visserligen framkallad, såsom för Englands dåvarande ställning nödvändig, men på längden ohållbar. Jemför man 1688 års revolution med dessa tilldragelser, så märker man, att hon af dessa blott utgör en afklippt bit, eller tydligare, att hon blott med början af dem kan sammanställas. Hon var en opposition mot absolutismen men hon syftade aldrig åt en omstörtning af statsstyrelsens form; hon framträdde genast för starkt rustad för att möta ett motstånd, som kunde egga till öfverdrifter. För denna gynsamma omständighet har hon lika mycket att tacka enigheten i sinnena hemma som den europeiska konflikt, hvaraf hon utgör en episod. 1688 års revolution var äfven religiös; men i stället för att denna hennes egenkap klöf nationen, såsom det skedde på 1640-talet, i partier, befordrade hon nu sammanhålligheten. 1640-talet visar en strid mellan protestanter; 1688 förenade protestanterne mot katolicismen. Långa parlamentet stjalpte konungadömet öfver ända och införde republiken; 1688 års revolution stjalpte också

ett konungadöme — konungadömet jure divino — omkull men hon skapade ett annat i stället genom att afskära det gamlas lifsådorr: non resistance och den absoluta gudomliga arfsrätten; 1688 års revolution fotade konungadömet på det ursprungliga fördragets grund och hon lät arfsrätten utnytna från af folket bestämda lagar. Härigenom vann hon, hvad som var de sansade frihetsmännens mål under Långa parlamentets dagar, en förändring i magtförhållandena, ty det nya konungadömet bief beroende af dem, som gjort det. Desse voro den besutna, herskande gentry, som hade sitt organ i underhuset. Att regera i öfverensstämmelse med detta bief en nödvändighet, som sade sig sjelf. Derigenom åter måste ske, att konungen omgaf sig med rådgifvare, de der harmonierade med riksdagen d. v. s. kabinettet bief ett uttryck af den för tiden rådande majoritetens åsigt. Ett dylikt kabinett kunde omöjligt göra sig till verktyg för afsigter, som på något sätt hotade parlamentets rätt.

Om revolutionen sålunda faktiskt införde parlamentets öfvervigt, så har hon också teoretiskt gjort ett kungligt envælde omöjligt genom att klart bestämma vissa otydligheter, som i lagarne verkligen förefunnos och som möjliggjorde en alltför stor utsträckning af konungens exekutiva myndighet. Dessa uttänjbara frågor, som lemnat tillfälle till ett farligt ingripande från konungens sida, har Rättighetsförklaringen afgjort. Om de kungliga prerogativerna genom detta revolutionens dokument genom de nya punkterna inskränkas, så betagas de dock ej för mycket af sin betydelse, ty det var ej med de handlande personernas ställning och böjelser förenligt att göra konungamagten till en skugga, ej heller skulle Oranien under sådana förhållanden velat blifva konung. Visserligen funnos äfven på den tiden personer, som yrkade på större inskränkningar, ja på republiken till och med, men de utgjorde en försvinnande minoritet och deras stämmor kunde ej skaffa sig gehör; och dessutom hade ju, som redan är nämndt, konungamagten redan genom tronomyttet satts i ett närmare beroende

af folkmagten. Derfor innehåller heller icke Rättighetsförklaringen på papperet på långt när sådana sjelfva konungamagtens väsende angripande klausuler, som de medgifvanden, hvilka Långa parlamentet afpressade Karl I. Här talas t. ex. icke om, att konungen finge utnämna en minister eller utdela ett pärskap blott med begge husens samtycke. Men det är visadt, att konungen icke dess mindre blef nödgad att välja sig sådana rådgifvare, som gillades af parlamentet.

The Declaration of Rights sönderfaller i två stora hufvudafdelningar: en *apologetisk* §§ 1—19, som framhåller revolutionens nödvändighet och konventets kompetens att vara en beslutande riksförsamling och en *lagstiftande* §§ 20—37.

Den senare afdelningens tolf första paragrafer (§§ 20—31) innehålla sådana stadganden, som omedelbarligen tillkommit till följd af konung Jakob II:s magtmissbruk. § 32 förklarar, att dessa magtmissbruk icke på något sätt få anses som prejudikat. §§ 33, 34 uttala förtröstan på prinsen af Oranien, att han på grund af sitt föregående uppträdande till nationens befrielse skall afvärja hvarje våld på hennes religion, rättigheter och friheter, hvarpå följer i § 35 hans och prinsessan Marias förklarande till konung och drottning, bestämmandet af sättet för magtens utöfvande och arfsordningen. I § 37 afskaffas de gamla Supremats- och trohetsederna och stadgas lydelsen af de nya.

Hel och fullkommen blef parlamentets *lagstiftande* magt, då all suspension*) af lagarne utan dess samtycke förklarades olaglig (§ 20) och än mera derigenom, att konungens dispensationsrätt (§ 21) i ej ringa mån inskränktes. Men oefftergifliga vilkor för att ett folk verkligen skall kunna bevaka

*) Oaktadt det redan under Edvard III:s regering (genom Stat. 51 Edv. III) blef bestämdt, att inga i fullt parlament stiftade lagar skulle kunna annulleras på annat sätt än genom parlamentets *gemensamma* samtycke, d. v. s. lordernes och underhusets — så hade konungen dock alltid utöfvat en viss rätt att afbryta *strafflagars* verksamhet. Karl II:s Indulgensförklaring ledde till den lagen, att en dylik suspension i kyrkliga saker ej vore medgifven

sina intressen genom en representation äro: att folket till denna församling kan insända sådana män, hvilka det anser värdiga och egnade att föra sin talan, och att denna församlings medlemmar utan fruktan för magtens öfvervåld ega att föra denna talan. Den förra af dessa betingelser yrkades genom 26 §, som stadgar parlamentsvalens frihet, den senare genom § 27, som förkunnar, att parlamentet skall vara sin egen censor. Ordets frihet så väl som personlig oantastlighet voro väl sedan gammalt en parlamentsledamots privilegier, men sedan gammalt funnos ock många exempel på deras kränkande. Under Stuartarnes tid försvarades de på ett lika kraftfullt sätt, som regeringens angrepp voro hänsynslösa. Man erindre sig blott Karl Is attentat mot de fem och den olycksdiga verkan af detta steg. Karl II måste för sitt fula tilltag mot Sir John Coventry lida den förödmjukelsen att underskrifva sina handtlångares dödsdom. Ett mindre våldsamt men icke mindre farligt sätt att tysta munnen på en oförskräckt oppositionsman var att draga honom inför domare — ofta privy council — och derpå under lagens sken straffa honom. Men för att parlamentet, utrustadt med dessa rättigheter, skulle kunna vara landet till gagn fordrades, att dess mening efterhördes och att det hade tillfälle att utöfva sin rätt. Karl I hade gifvit exempel på en lång tids regering utan parlament. Karl II efter sin seger öfver oppositionen inkallade under de fem återstående åren af sin lefnad icke något parlament fastän lag kräfde, att parlament skulle hållas minst hvart tredje år. Det Långa parlamentet hade fordrat detta. The Declaration of Rights säger deremot blott (§ 31), att konungen bör ofta hålla parlament. Här tycks väl åt konungen stor magt lemnad, men sjelfva förhållandena och i synnerhet de finansiella gjorde det omöjligt att för någon längre tid undvika ett inkallande af husen. Ej heller göres parlamentets ajournering och upplösning beroende af dess eget samtycke — en lag, som Karl I måste bifalla. Hade en inskränkning som denna verkligen ålagts konungen, då hade

kronan i sanning mycket förlorat, ty då hade en riksdagsmajoritet kunnat rycka till sig ett permanent välde och ett vädjande till folket genom nya val omöjliggjorts. England har det oaktadt icke undgått att smaka parlamentstyranni.

Beträffande parlamentets *beskattningsrätt* bekräftades (§ 23), hvad senast Petition of Right uttalat, fastän något mera detaljeradt. Det är ofvan omtaladt, hvad Magna Charta innehåller om konungens finanshöghet, hvilken, som man finner, var ganska oinskränkt. Genom statutet de tallagio non concedendo, som efter De Lolmes mening*) »i förbindelse med Magna Charta bildar den engelska författningens basis», tillförsäkrades väl parlamentet, att hjälpenningar och skatter icke skulle påläggas utan lorders och commons' bifall**); dock är det bekant, huru konungarne genom s. k. tvångslån (compulsory loans) och frivilliga gåfvor (benevolences), på hvilka först Petition of Right gjorde slut, viste att skaffa sig penningar. Någon ordnad budget fans ännu icke. Konungen egde full frihet att använda summan efter behag; »hvad han af statsutgifterna kunde inbespara, var en tillökning i hans enskilda kassa». Först med revolutionen göres skilnad på anslag till konungen (apanage) och statsutgifter. Härigenom försvinner den sista återstoden af kungligt godtycke beträffande finanserna.

Men det var icke blott i de två stora grundfrågorna lagstiftning och beskattning, som parlamentet häfdade sin rätt. Äfven konungens *krigshöghet* skulle få kännas vid inskränkningar. Visserligen tvingas icke konungen till en sådan förödmjukelse som att frånsäga sig högsta befälet öfver hären,

*) Die Const. Engl., übers. von Liebetreu, s. 26.

**) Om detta statut någonsin funnits till, är tvifvelaktigt. Ranke I, 87 påstår, att det icke finnes i autentisk form och förgäfvos sökes i riksregistret, men tillmäter Carta Conf. Edv. I samma betydelse, som andra gifva "De tallagio" etc. Betham (The Orig. and Hist. of the Const. of Engl. sid. 117) sägerderemot, att statutet står att läsa i den *autoriserade* statsamlingen Säkrast är väl med de fleste nyare hålla sig till "Kartornas bekräftelse" och låta det mystiska statutet fara

hvarpå Långa parlamentet pockat, men han förbjudes (§ 24) att utan sitt parlaments bifall i fredstid uppställa en armé. Denna klausul kan tyckas öfverflödig, då man känner, att underhuset hade i sin magt att vägra penningar och således kunde beröfva konungen medel att hålla en här; men med det allianssystem, som den tiden var rådande, och med de penningeförsträckningar, som styrelserna gjorde hvarandra och i hvilka isynnerhet Frankrike hade funnit ett befordringsmedel för sina planer verksammare än i vapnen, var det ingen omöjlighet för en engelsk konung att äfven utan underhusets anslag få en ganska aktningvärd styrka till sitt förfogande.

Lagskipningen befriades från egenmäktiga ingrepp från styrelsens sida genom §§ 22, 28, 29 och 30 som förbjuda, den först nämnda tillsättandet af alla kyrkliga kommissioner och andra mot lagen stridande inrättningar af samma art, de öfriga ett öfverskridande af det genom Common Law och self-government häfdade sättet för rätts skipande och anklagades och domfäldes behandling. § 28 är mera ett kraf på mensklighet än på iakttagande af lagsatta bestämmelser.

»Om vi», säger den engelska konstitutionens lofprisare De Lolme*), »med någon uppmärksamhet studera andra fria staters historia, så skola vi finna, att offentliga misshälligheter, som inom dem förekommit, alltid ändats genom förlikning eller fördrag, i hvilka man blott afsåg *några fås* intresse, medan *mängdens* besvär och klagomål föga eller alls intet beaktades. I England inträffade raka motsatsen: revolutionerna slöto jemt med utsträckta och noggranna bestämmelser till den *allmänna* frihetens betryggande.» Vill man söka efter anledningarna till detta hedrande faktum, så skall man finna dem i det för England egendomliga förhållandet mellan konungamagt och folkmagt, ett förhållande, som alltid tvang till endrägtigt handlande från folkets sida. Att nu särskildt betrakta de engelska hvälfningarnas välgörande verkan för alla

*) Anf. arb. s. 272.

free men's rätt, frihet och säkerhet kan till intet tjena. Det är nog att omförmåla, att 1688 års revolution ej skilde sig från sina föregångare i detta hänseende. De tre nyss anförda §§ i deklARATIONEN bevisa detta, framför alla den 28. Men för att värja sina rättigheter, om lagens, debattens, petitionens varning ej hjälper, behöfver ett folk vapen. Först med ett folk i vapen vinner motståndets lagliga rätt sin betydelse. Det är visserligen sant, att Förklaringen ingenstädes *direkt* framhåller motståndets rätt, men hon återställer ju konungadömet på det ursprungliga fördragets grundval och revolutionen har ju i handling visat, att motståndet är enda värdet mot en despot. Förklaringen innehåller dock en punkt, som man kan och bör tolka både som ett erkännande af motståndets laglighet och som betryggande dess möjlighet. Det är den 25 §, der det heter: »De undersåtar, som äro protestanter, ega till sitt försvar» (mot såväl utländska fiender som en fiende på tronen) »bära vapen, som äro dem passande och af lagen tillåtna».

Man skulle vänta att i Declaration of Rights finna något tillmötesgående mot de protestantiska dissenters, som ju med episkopalerne så nitiskt värvat om den protestantiska religionen. Men genom en tolerans-akt, tillkommen under Wilhelms och Marias första regeringsår och som således är att betrakta som en omedelbar frukt af revolutionen, beredas dessa dissenters dock någon lindring i de mest tryckande straffbestämmelserna. Längre sträckte sig icke episkopalerne tacksamhet; minnet af den puritanska enväldstiden var ännu för färskt, för att de skulle kunna förmå sig till någon fullständig försoning. Nära 150 år skulle draga förbi innan dissenters genom lag kommo i åtnjutande af den fulla politiska medborgarrätt, som den privilegierade församlingens medlemmar innehade*).

*) Fastän högkyrkan nu för tiden omfattar blott hälften af Englands bebyggare, måste dock den andra hälften betala till henne tionde och kyrkoskatt. Så starkt har hon dock inslagits i det britiska samfundslifvets väf,

Som man finner, är Declaration of Rights visst icke någon allt omfattande grundlagssamling. Men hon berör de viktigaste statsrättsliga frågor — framför allt förhållandet mellan lagstiftande och utöfvande magten — och sammanställd med öfriga häfdvunna och lagsatta grundsatser beträffande prerogativernas utöfning bildar hon ett den engelska statsförfattningen ordnande helt.

När man talar om en revolutions betydelse för ett lands, för en verldsdels folk, har man att uppteckna icke blott det goda eller det onda, som hon omedelbarligen i skrift eller handling uträttat, utan också att besinna alla de möjligheter till godt eller ondt, som hon öppnat, ty eljest vore det så, som skulle man lägga strömmens nytta endast deruti, att han drifver kvarhjulet, men glömma bort, att det ytterst är han, som mal mjölet. Så har ock den engelska revolutionen verkat ej mindre efter sitt slut än under sitt pågående. Som i det närmaste omedelbara följer af denna »tilldragelse, som förenade en militärisk occupations regelmessighet och tukt med en nationalakts sjelfständiga karakter» *), har man att ause tvänne viktiga knappt ett halft årtionde efter henne stiftade lagar, som beröra den ene domaremagten, den andre tryckfriheten.

Domrarne i England ha alltid, såsom naturligt är i ett land, der lagen betyder så mycket, utöfvat ett mäktigt inflytande. I tvistigare statsrättsliga fall ha domrarne ofta fällt utslaget, der parlamentet förklarar sig oförmöget. Ej sällan ha de likväl begagnats af konungarne för att gifva ett slags sanktion åt deras lagöfverträdelser. Har domarkårens tolkning varit i rak strid med parlamentets mening och rättvisan, har en sådan sanktion dock föga hulptit och revolutionen har ej varit långt borta. Härpå är Richard II:s öde ett tidigt exem-

att hon ej torde kunna borttagas utan att vålla svåra bristor. Det var väl insigten härom, som förmäde underhuset att med 356 röster mot 61 förkasta den resolution, om hennes afskaffande, som en viss Miall år 1873 föreslog.

*) Citat hos Gneist: Engl. Verwaltungsrecht, I, 611.

pel. Om domrarne således stundom varit redskap åt magten, så hade de å andra sidan ej predikat absolutismen, när de ur den romerska lagen sökt förklara konungadömet. Tvärtom, äldre juristers såsom en Bractons tolkning af *lex regia* är så olik och motsatt den vanliga, att det snarare ser ut som ett bemödande att gifva det lagbundna konungadömet ett stöd i denna ryktbara urkund. Man behöfver blott kasta blickarne öfver kanalen för att finna, att en annan anda lifvade Frankrikes rättsläärde. Också gälde det der att skapa en konungamagt. Hvartill en lätt handterlig domarekår kunde tjena regenten, har redan Baco sagt om Henrik VII: "att han styrde undersåtarne genom lagarne men lagarne genom juristerne". Konungen hade nemligen utnämnings- och afsättningsrätt och kunde således betjena sig af domare, beredde att följa hans vink. Likväl "bestodo alla dynastivexlingar i det 15:de, alla religionsvexlingar i det 16:de århundradet med oförändrad domarepersonal". Men Stuartarne hade fattat och satte äfven i verket Bacos ord. Jakob I föredrog hellre att tala, om sin myndighet men Karl I, djerfvare än sin far, skred till handling. Motsträfviga domare aflägsnades och deras platser intogs af "förtroendemän". Det var sådana "förtroendemän" som erkände Karls rätt att upptaga skeppspenningarna, som dömde Sir John Elliot och som fälde Hampden. "Det är omöjligt", säger Clarendon*), "att mäta den skada, som kronan och staten led genom det välförtjenta tadel och den ärelöshet, som drabbade domrarne". Republiken, under hvilken engelska språket infördes i processförhandlingarne, stadgade icke några nya grunder beträffande domares ställning till utöfvande magten och Cromwell tvekade ej att, om rättsskipningen råkade i motsägelse med hans myndighet, afsätta dem "for not observing his pleasure". Karl II använde domstolarne som befordringsmedel för politiska afsigter, som förföljelsemedel; oppositionsstäder miste genom dem sina kartor, män sådana som Algernon Sidney

*) Citerad af Gneist: *Das Engl. Verwaltungsrecht* I, 599.

vandrade genom dem till schavotten. Jakob II öfverträffade dock sina företrädare i våldsamma personalförändringar. Också medgafs hans rätt att suspendera Test-akten, och Jeffreys, som ledde "de blodiga assiserna", "hvilkas minne", utropar Macaulay, "skall lefva lika länge som vår folkstam och vårt språk", blygdes icke att säga om sin tids domare, "att största delen af dem var skurkar". Det var en ofafvislig nödvändighet att förändra domrarnes ställning, att göra dem *oberoende*, om lagen skulle aktas och rättvisan lefva. Detta mål vans genom statutet af år 1694, som förordnade, att domaremagten skulle hvila i sådana personers händer, som blott genom en adress från de begge husen skulle kunna *afsättas*; konungens gamla rätt att *utnämna* dock oförkränkt.

Pressen hade tidigt kommit under uppsigt. Privy council hade utöfvat en viss förordnande myndighet öfver böcker. Under troshvälfningarne i 16:de seklet utkommo stränga ordnances mot tryckning och innehafvande af kätterska och rebelliska skrifter; ja, en förordning af Elisabeth förbjöd tryckning af någon bok utan föregående censur och en annan inskränkte allt tryck till en press i London och en inom hvardera universitetsstaden! Tudorerne behandlade således ej den press, som på den tiden fans, med mjuka händer. Stuartarne voro naturligtvis ej de, som gäfvo dem efter. Långa parlamentet var ifrigt i att påbjuda censur och Cromwell eftersläppte henne icke. Strax efter restaurationen utfärdades en censur-akt, som gälde alla skrifter ända till 1679. 1679—1685 fans ingen censur. Men genom en ordinance af 1680 sökte Karl II ersätta denna brist, då han påbjöd kungl. licens. 1685 infördes censuren ånyo. I domrarnes händer var lågd en snart sagdt gränslös magt att bestraffa en författare för uppror, högförräderi och "libel" — begrepp, som voro synnerligen tånjbara, som hade "det mjuka vaxets natur". Man måste instämma med Macaulay, när han finner det vara "en högst anmärkningsvärd omständighet, att under det konungarikets hela politiska, militära, judiciella och kamerala system togs under

skärskådande (i konventets underhus) ingen enda folkrepresentant föreslog upphäfvande af den lag, som underkastade pressen censur.“ Men denna försummelse godtgjordes, då parlamentet år 1695 icke förnyade censur-akten, som 1692 blifvit förnyad på två år. Genom detta icke-förnyande försvann censuren.

III.

I den engelska revolutionen uppgå äfven de tilldragelser, som på naboriket Skottland haft ett betydelsefullt inflytande. Det är förut nämndt, att Stuartarne före restaurationen sökte göra episkopalismen till gemensam kyrkoform för ön. Det fans knappt ett folk på den tiden så republikanskt till religiösa och politiska åsikter som det skotska. Der hade Knox predikat och landets invånare voro till ojemförligt större delen varma presbyterianer. Karl I:s nyckfulla tilltag att tvinga den biskopliga liturgien på dem gaf första anstöten till de minnesvärda händelser, som förde till presbyterianismens seger såväl i England som i Skottland. Karl II lät genom det skenparlament, som fans i Skottland, lagligen införa episkopatet. Det blef här en förtryckande, förhatlig institution. Också läser man om ständiga fast fåfänga protester mot henne men om mera lyckade och blodiga straff öfver hennes motståndare. Under Jakob II når grymheten mot presbyterianerne sin spets. Hade folket förut varit upprördt genom högkyrkans öfvervalde, så blef det drifvet till ursinne, när Jakob ville bereda katolicismen rum och frihet. Han hade först försökt att med parlamentets d. v. s. episkopalernes hjälp upphäfva alla religionslagar mot katolikerne men bibehålla dem mot kalvinisterne. Huru mot all klokhet och känsla stridande en sådan suspension af lagarne endast till papisternes förmån var i Skottland, faller

mer i ögonen än samma åtgärd i England. Märkbarare framträder också hos de skotska episkopalerne afskyn för papismen. Att engelska högkyrkan, stark genom de lagar, på hvilka hon hvilade, och omfattande den talrikaste och förmögaste delen af nationen, att hon satte sig emot konungens plan, det torde ej väcka så stor förvåning. Men att de skotske högkyrkmännen vågade vägra uppfyllandet af konungens önskan, då de hade honom allena att tacka för sin magts uppkomst — och bestånd, det kan ej undgå att öfverraska. Hvad Jakob ej vunnit genom parlamentet, det åstadkom han detta förutan genom sin kungliga magtfullkomlighet. Papisterne befordrades till embeten och värdigheter; snart sutto de äfven i Hemliga Rådet, den egentliga styrelsen öfver Skottland. Dock lugnade Jakob episkopalerne med den försäkran, att han skulle väl skydda dem mot "fanatikerne" d. v. s. kalvinisterna. Skottland, som mer kunde handteras efter behag, var försöksfältet för de planer, som Jakob ville förverkliga i England. Några månader, förrän Indulgensförklaringen utkom i sist nämnda land, upphäfde han här de kyrkliga strafflagarne och proklamerade religionsfrihet, men en för katolikerne partisk. Härigenom bröt konungen sitt ord till statskyrkan och till freds ställde å andra sidan icke kalvinisterna. Det gäste i sinnena. När den antipapistiska rörelsen utbröt söder om Tweed, följde presbyterianerna med varmt deltagande den anglikanska högkyrkans strid med kronan. Huru förhöll sig nu den skotska statskyrkan? Helt och hållet beroende af konungen, förklarade hon nu Jakob, bäfvande för en rörelse hemma, att "hon skulle hos folket inskräpa lydnadens och lojalitetens pligt såsom en religiös pligt". Hon stod nu på Jakobs sida; men de hitills undertryckte kalvinisterna ropade Oranien till hjälp icke blott mot papismen utan äfven mot protestantisk prelatur. Så drog han svärdet till skydd för den kyrkoform i England, som han fick till fiende i Skottland. Kalvinisternes strid blef ej svår. En "convention", som sammanträdde i Mars 1689, förklarade

utan alla betänkligheter, att Jakob, som kränkt landets frihet och lagar, som infört en despotisk och godtycklig magt och användt den till att undergräfvat protestantismen, hade förverkat sina rättigheter till kronan. Följande Engelsmännens exempel uppsatte Skottarne en urkund, som de kallade Claim of Rights (Rättighetskrafvet) och som skulle blifva en grundval för deras frihet. Denna urkund utesluter katoliker från tron, framhåller, att parlament skola ofta inkallas, och fordrar afskaffandet af prelaturen — en institution, som vore en motsägelse till landets historiska utveckling. Derpå vände sig konventet till Wilhelm och Maria med anhållan, att de efter ed på författningen ville blifva Skottlands konung och drottning. Rörande arfsföljden och konungens personliga rätt blef, hvad Declaration of Right stadgar, gällande äfven i Skottland.

Så fortfor föreningen att ega bestånd mellan de båda rikena. Det var visserligen blott en personalunion som förr, men hon hade dock förändrat natur. Man kan säga, att Stuararne förenade dem mot deras vilja, ty unionen var blott en slump, följd af dynastiska arfsförhållanden. Nu deremot förenade sig de begge folken efter eget beslut under samma öfverhufvud, som de valt hvart och ett för sig. Redan nu talade dock Skottarne om en närmare anslutning till England, om en realunion, blott att deras kyrkas bestånd garanterades. Det dröjde ej heller länge, förr än de begge länderna fingo en gemensam riksförsamling och sålunda sammansmälte till en politisk kropp. Genom revolutionen blef det äntligen ett slut på de begge protestantiska bekännelsernas rivaliserande om öfvermagten på ön. De hade nu kommit till afgjordt företräde hvar och en i det land, från hvilket hon ursprungligen härstammade. De hade i den sista striden vänt sina vapen mot en och samma fiende; de hade lärt att inse hvarandras betydelse och revolutionen vardt liksom en försoning dem emellan eller åtminstone uppslaget till ömsesidig fördragsamhet, hvartill den gemensamme konungen och hans ställning till dem båda väsentligen bidrog.

I begge de stora tilldragelser, som skakat det britiska riket under det 17:de seklet, har Irland spelat en ej obetydlig rol. När det på Karl I:s tid med kännedom om den våldsamma spänningen i England och med de skotske presbyterianernes lyckade revolution för ögonen reste sig mot det af en främmande stam, en främmande religion och en främmande civilisation utöfvade förtrycket, så tillmättes denna i sig sjelf så naturliga handling ett djupare motiv än det, hon verkligen egde, och kom derigenom att så verka på situationen i England, att hon kan betraktas som en af motorerne till den följande omstörtningen. Den irländska resningen betraktades af många den tidens Engelsmän som en tillställning af styrelsen för att få en giltig anledning och ett bevekande skäl till uppsättandet af en armé, en armé, som likväl skulle komma att bekämpa ej upproret; på andra sidan sjön utan oppositionen hemma; ja ifriga presbyterianer tilltrodde hofvet den lömska och otroliga planen att med irländarne åsyfta ett anfall mot protestantismen! Det må nu vara huru som helst, säkert är att partiförbittringen underblästes och att splittringen mellan kavaljerer och rundhufvuden blef allt större genom denna episod. Med mera bestämdhet kan man döma om Irlands förhållande till 1688 års händelser. I Jakob II:s politiska program intog Irland en icke oviktig plats. Jakob ville skaffa de katolske Irländarne större oberoende gent emot kolonisterna — detta var en handling af religiös pligtkänsla och mensklig rättvisa men opolitisk. I Engelsmännens ögon blef hon ett förräderi mot fäderneslandet. Hade konungens plan inskränkt sig till detta i alla afseenden prisvärda ömmande för lidande trostörvandter, hade det varit väl, men i Irländarnes emancipation ingick verkligen en landsförrädisk tanke: hon skulle bli va ett medel till katolicismens seger i England. En engelsk konung *) i förbund med Irländare mot Engelsmän — det var

*) Att göra Irland till ett af England oafhångigt rike var aldrig Jakobs mening ej ens på den tiden, då de andra båda kronorna voro honom beröfvade. Att han dock för ett ögonblick, innan honom föddes en son, tänkt

en kombination så vidrig för en Mountjoys landsman, att hon framkallade både hat och afsky. Verkan visade sig i sin fulla dager, när Jakob skeppade Irländarne öfver kanalen. Det var från Irland som den flyende Jakob tänkte återkomma till kronan och hämden. Det var den fara, som hotade från Irland, som dref konventet till skyndsamhet och enighet**). Irlands återeröfring och protestantismens återupprättelse der blef ett af revolutionens första mål. Och så fullständigt blef detta mål vunnet, att "Irländarne från den tiden blefvo vedhuggare och vattendragare åt engelsmännen". Att revolutionen tog en sådan förfärlig hämd på den olyckliga ön, som från ljusnande och halft uppfyllda förhoppningar kastades till baka i ett tillstånd värre än någonsin, det må väl med hänsyn till såväl det förflutna som den dåvarande politiska ställningen hafva varit en handling förestafvad af statsskäl; men, huru lyckobringande och värdig revolutionen än i öfrigt var, säkert är, att hennes behandling af Irland var lika litet högsinnad, som hon visat sig välgörande.

Det är sagdt, att revolutionen utbröt mot absolutismen inom det politiska och kyrkliga området; det är också taladt om, hvad hon uträttat för den borgerliga friheten och den religiösa tryggheten; men det är också nämnt, att hon är att betrakta icke blott som uteslutande engelsk eller britannisk, utan äfven i viss grad som europeisk. Hon blir det både genom det sätt, hvarpå och de förhållanden, hvarunder hon utfördes, hon blir det genom det exempel, hon gaf kontinentens folk på ett öfver ända kastadt envælde och en kraftig frihetsande, hon blir det slutligen genom den fullständiga omkastning af magtförhållandena i Europa, som Englands genom henne

---

sig möjligheten af Irlands skiljande från riket, om hans efterträdare blefve en protestantisk regent. är deremot säkert (Macaulay III. 198.)

***) Så skrifer Oranien till underhuset: *The dangerous Condition of the protestant Interest in Ireland requiring a large and speedy Succour, and the present State of Things abroad oblige me to tell you, that, next to the Danger of unseasonable Divisions amongst yourselves, nothing can be so fatal as too great Delay in your Consultation". Journ. 22:th Jan. 1688.*

förändrade utrikes politik åstadkom*). Wilhelm af Oranien, den nästan ständigt slagne men aldrig besegrade Ludvigs-fienden, kommer i spetsen för ett rike, som af en egoistisk politik gifvits till spillo åt en främmande konungs ränker, mot hvilken nationens politiska och religiösa känslor uppreste sig. Hvar blir *nu* Englands plats i verldsdelens konflikter? Må allianserna för öfrigt vexla, men säkert *mot* Frankrike. Och hvad blef det af den franske kungens herskardröm? Blenheim, Ramillies, Malplaquet tala.

Med revolutionen ha de engelska författningsstriderna nått sitt slut. Dessa strider om magtens lämpligaste fördelning ha i England lyktats långt förr än i någon annan europeisk stat — därför att de långt tidigare börjat, och dertill åter ligger anledningen i Englands hela föregående historiska utveckling.

Medan i det vestra och södra Europa ögat möter riken söndersplittrade i talrika småvälden, riken, der konungen är blott "landets förste adelsman", ser man i England Wilhelm Eröfraren uppresa en starkt koncentrerad, absolut konungamagt, möjlig genom herskarens karakter, militära styrka, kloka ordnande af vasall-förhållandena och förläningarne, genom nationaliteternas hat och befordrad af den centrala förvaltning, hvartill den bibehållna angelsaksiska grefskapsindelningen väsentligen bidrog. Under skenbart lika förhållanden, med feodalistisk fysionomi — men i England en ordnad feodalism skapad och styrd af magten, på kontinenten en under rikens upplösning småningom och utan sammanhang uppväxt statsgruppering — vandrade England och Europa från denna tid motsatta vägar. I England gick sträfvandet ut på att afskaka absolutismen. För Europa blef det en uppgift att skapa riken och styrelser. I England

*) Det visar sig af det föregående, med hvilken insigt om hävfnings betydelse för verldsdelen de handlande personerna uppträdde. Som ett ytterligare bevis härpå må tjena följande utdrag ur prins Wilhelms svar till konventet på dess begäran till honom att fortfarande, äfven sedan konventet sammanträd, utöfva styrelsen: "I must recommend to you the Consideration of affairs abroad, which maketh it fit for you to expedite your Business, not only for making a Settlement at Home upon a good Foundation *but for the safety of all Europe*". Journ. 23:th Jan. 1688.

var det baronerne — för obetydliga att handla en och en och själfständigt — som förenade med hvarandra och med folket försvagade konungamagten. Denna dubbla förening — nödvändig att ständigt vid magt hålla — förhindrade uppkomsten af privilegierade klasser och möjliggjorde uppkomsten af en folkets korporativa enhet gent emot styrelsen. Derför kunde också så tidigt ett ordnadt afvägande af konungens magt och folkets begynda. Och det gick på ett praktiskt sätt. Folket såg magten företrädesvis i förvaltningen. På hennes område mötte det konungen. "Den engelska författningsrätten har utbildats ur förvaltningsrätten." Kommunerna arbetade sig ur den starka centralisationen, och en friare verksamhet inträdde. Men denna fria verksamhet betydde ej detsamma som upplösning af sambandet med staten eller mellan dem själfva. Enheten hade varit för stark. Folket vann mycket, kronan bortgaf ej allt. En egen blandning af folkliga val och kunglig utnämning satte selfgovernment de starkaste skrankor mot absolutismen. Nationen fick politisk uppfostran icke abstracte utan genom åskådning och erfarenhet. Den engelska statsförfattningen är en småningom hopkommen förteckning på förut varande praxis. Kunde i detta land enväldet hoppas på framgång? Och om det genom tidens idéer, genom våldshandlingar och lagbrott lyckades att vinna mark; hvilken stödjepunkt hade nationen ej att utgå från vid sitt försvar!

På kontinenten stod mot kronan och öfver folket ett barons- eller adelsvälde. Efter århundradens strider segrade kronan — ofta med folkets hjälp. Konungamagten, sedan dess ej mött at något starkt motstånd, stiger slutligen till absolutism, men utplånar ej ståndsskilnaderna. Divide et impera! All styrelse rycker hon till sig, ej blott statens utan den kommunala. När slutligen upplysningen och välmågan väcka frihetsbegäret och medvetandet om egen kraft, hur skall folket då gå till väga? Antingen störtar det konungamagt och klasser öfver ända med ens, och då står det der, ovant, utan grund att bygga på, söker realisera en idé och råkar ej sällan ut för anarkin, som

skapar ett nytt tyranni. Eller också har nationen att genom den fruktan, hon inger, småningom afpressa suveränen liberala medgifvanden. Sådant är det arbete, som för sig gått i Europa under senare hälften af 18:de seklet, som fortsatts under det 19:de och pågår än i dag. England deremot har ej oroats af dylika konflikter. Det har i allt lugn utvecklats till allt större frihet på de grundvalar, som ej lades men försvarades och ytterligare befästes genom 1688 års revolution.

BILAGA I.

Associationen i Exeter.

We whose Names are hereunto subscribed, who have now joined for the Defence of the Protestant Religion, and for maintaining the ancient Government, and the Laws and Liberties of England, Scotland and Ireland, do engage, to Almighty God, to his Highness the Prince of Orange, and to one another, in the Defence of it; and never to depart from it, until our Religion, our Laws and our Liberties are so far secured to us, in a free Parliament, that we shall be in no danger of falling under Popery and Slavery.

And whereas we are engaged in this common cause, under the Protection of the Prince of Orange, by which means his Person may be exposed to the desperate and cursed Attempts of Papists, and other bloody Men: We do therefore solemnly engage both to God and to one another, that if any such Attempts are made upon him, we will pursue, not only those, who make them, but all their Adherents and all that we find in Arms against us, with the utmost Severities of a just Revenge to their Ruin and Destruction; and that the Execution of any such Attempt (which God of his Mercy forbid) shall not divert us from prosecuting this Cause, which we do now undertake; but that it shall engage us to carry it on with all the Vigour that so barbarous a Practice shall deserve.

At Exeter the 19:th Day of December 1688.

(Ordalydelsen hemtad från The Journals of the House of Commons, vol. XV, sid. 6.)

BILAGA II.

The Declaration of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, assembled at Westminster

1) Whereas the late King James the Second, by the Assistance of divers evil Counsellors, Judges, and Ministers, employed by him, did endeavour to subvert and extirpate the Protestant Religion, and the Laws and Liberties of this Kingdom.

2) By assuming and exercising a Power and dispensing with and suspending of Laws and the Execution of Laws, without Consent of Parliament;

3) By committing and prosecuting divers worthy Prelates for humbly petitioning to be excused from concurring to the said assumed Power;

4) By issuing and causing to be executed a Commission, under the Great Seal for erecting a Court, called The Court of Commissioners for Ecclesiastical Causes;

5) By levying Money for and to the Use of the Crown, by Pretence of Prerogative, for other Time, and in other Manner than the same was granted by Parliament;

6) By raising and keeping a Standing Army within this Kingdom in Time of Peace, without Consent of Parliament; and quartering Soldiers contrary to Law;

7) By causing several good Subjects, being Protestants, to be disarmed, at the same time when Papists were both armed and employed contrary to Law;

8) By violating the Freedom of Election of Members to serve in Parliament.

9) By prosecutions in the Court of King's Bench, for Matters

and Causes cognizable only in Parliament: And by divers other arbitrary and illegal Courses;

10) And whereas, of late Years, partial, corrupt, and unqualified, Persons have been returned, and served on juries in Trials, and, particularly, divers Jurors in Trials for High Treason, which were not Freeholders;

11) And excessive Bail hath been required of Persons committed in Criminal Cases, to elude the Benefit of the Laws made for the Liberty of the Subjects;

12) And excessive Fines have been imposed;

13) And illegal and cruel Punishments inflicted;

14) And several Grants and Promises made of Fines and Forfeitures, before any Conviction or Judgment against the Persons upon whom the same were to be levied;

15) All which are utterly and directly contrary to the known Laws, and Statutes and Freedom, of this Realm:

16) And whereas the said late King James the Second having abdicated the Government; and the Throne being thereby vacant:

17) His Highness the Prince of Orange, whom it hath pleased Almighty God to make the glorious Instrument of delivering this Kingdom from Popery and arbitrary Power, did, by the Advice of the Lords Spiritual and Temporal and divers principal Persons of the Commons, cause Letters to be written to the Lords Spiritual and Temporal, being Protestants; and other Letters to the several Counties, Cities, Universities, Boroughs and Cinque Ports, for the Chusing of such Persons to represent them as were of right to be sent to Parliament, to meet and sit at Westminster upon the 22:th Day of January, in this Year 1688, in order to such an Establishment, as that their Religion, Laws, and Liberties, might not again be in Danger of being subverted;

18) Upon which Letters, Elections having been accordingly made;

19) And thereupon, the said Lords Spiritual and Temporal, and Commons, pursuant to their respective Letters, and Elections, being now assembled in a full and free Representative of this Nation, taking into their most serious Consideration the best Means for attaining the Ends aforesaid, do, in the First Place (as their Ancestors, in like Case have usually done) for

the Vindication and Asserting their ancient Rights and Liberties, declare,

20) That the pretended Power of suspending of Laws by Regal Authority, without Consent of Parliament, is illegal:

21) That the pretended Power of dispensing with Laws, or the execution of Laws, by Regal Authority, as it hath been assumed and exercised of late, is illegal:

22) That the Commission for Erecting the late Court of Commissioners for Ecclesiastical Causes, and all other Commissions and Courts of like Natur are illegal and pernicious;

23) That levying of Money for or to the Use of Crown, by Pretence of Prerogative, without Grant of Parliament, for longer Time, or in other Manner, that the same is or shall be granted, is illegal:

24) That the raising or keeping a Standing Army within the Kingdom in Time of Peace, unless it be with Consent of Parliament, is against Law:

25) That the Subjects, which are Protestants, may have Arms for their Defence, suitable to their Conditions, as allowed by Law:

26) That Election of Membres of Parliament ought to be free:

27) That the Freedom and Debates or Proceedings in Parliament ought not to be impeached or questioned in any Court or Place out of Parliament:

28) That excessive Bail ought not to be required; nor excessive Fines imposed; nor cruel and unusual Punishments inflicted:

29) That jurors ought to be impanelled and returned; and jurors, which pass upon Men in Trials for High Treason, ought to be Freeholders:

30) That all Grants and Promises of Fines and Forfeitures of particular Persons, before Conviction, are illegal and void:

31) And that, for Redress of all Grievances, and for the Amending, Strengthening, and Preserving of Laws, Parliaments ought to be hold frequently.

32) And they do claim, demand, and insist upon all and singular the Premises, as their undoubted Rights and Liberties; and that no Declarations, judgements, Doings or Procee-

dings, to the prejudice of the People, in any of the said Premises, ought, in any wise, to be drawn hereafter into Consequence or Example

33) To which Demand of their Rights they are particularly encouraged by the Declaration of his Highness the Prince of Orange; as being the only Means for obtaining a full Redress and Remedy therein.

34) Having therefore an entire Confidence, that his said Highness the Prince of Orange will perfect a Deliverance so far advanced by him; and will still preserve them from the Violation of their Rights, which they have here asserted; and from all other Attempts upon their Religion, Rights and Liberties;

The said Lords Spiritual and Temporal and Commons, assembled at Westminster, do Resolve,

35) That William and Mary, Prince and Princess of Orange, be, and be declared, King and Queen of England, France and Ireland, and the Dominions thereunto belonging; to hold the Crown and Royal Dignity of the said Kingdoms and Dominions to them the said Prince and Princess, during their Lives, and the Life of the Survivor of them: And that the sole and full Exercise of the Regal Power be only in and executed by, the said Prince of Orange, in the Names of the said Prince and Princess, during their joint Lives; and, after their Deceases, the said Crown and Royal Dignity of the said Kingdoms and Dominions to be to the Heirs of the Body of the said Princess: And, for Default of such Issue, to the Princess Ann of Denmark, and the Heirs of her Body: And, for Default of such Issue, to the Heirs of the Body of the said Prince of Orange.

36) And the said Lords Spiritual and Temporal, and Commons, do pray the said Prince and Princess of Orange to accept same accordingly,

37) And that Oaths, hereafter mentioned, be taken by all Persons of whom the Oaths of Allegiance and Supremacy might be required by Law, instead of them; and that the said Oaths of Allegiance and Supremacy be abrogated.

I, A. B. do sincerely promise and swear, that I will be faithfull, and bear true Allegiance, to their Majesties King William and Queen Mary. So help me God.

I, A. B. do swear, that I do from my Heart abhor, detest, and abjure, as impious and heretical, this Damnable Doctrine and Position, That Princes excommunicated or deprived by the Pope, or any Authority of the See of Rome, may be deposed or murdered by their Subjects, or any other whatsoever. And I do declare, that no Foreign Prince, Person, Prelate, State or Potentate, hath, or ought to have, Jurisdiction, Power, Superiority, Preheminence, or Authority, Ecclesiastical or Spiritual within this Realm. So help me God.

(Declaration af Rights sådan hon står att läsa i Journ. of the House of Commons 12:th Febr. 1688.)

